

MOSLIMS

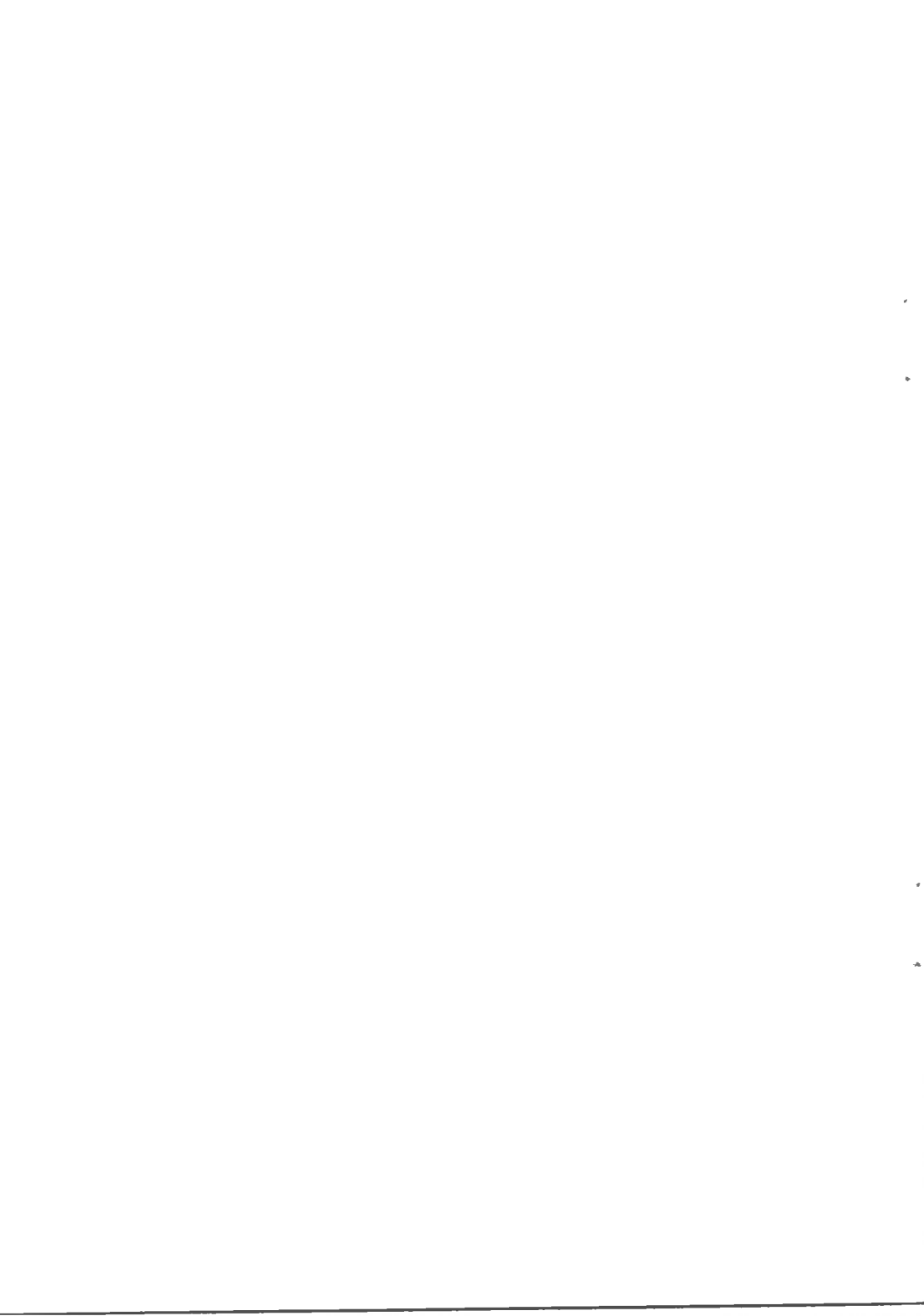
begrip

CHRISTENEN

JULI 1999
JAARGANG 25 no. 3

*Islam
in het
onderwijs*

begrip

BUREAUS VOOR ONTMOETING MET MOSLIMS

Katholieke Kerk in Nederland: Drs. L. van Oers, Cura Migratorum
Luybenstraat 17, 5211 BR Den Bosch. Tel. (+31) 073-6145159

Katholieke Kerk in België: S. Lambregs, pr.

Kastertstraat 19, B-3600 Genk, België. Tel. (+32) 089- 352 883

Ned. Herv. Kerk: Mevr. Josien Folbert,

Gereformeerde Kerken in Nederland: Drs. C. van 't Leven,

Bureau Ontmoeting met Moslims SoW, Postbus 203, 3830 AE Leusden.

Tel. (+31) 033-4960327/328/329; Fax. (+31) 033-4948707

REDACTIE:

M. van den Boom (eindredactie)

J. Folbert

S. Lambregs

N. Landman

C. van 't Leven (kernredactie)

A. Mulder

L. van Oers (kernredactie)

G. Speelman

K. Steenbrink

P. Valkenberg

e-mail: sowom@gkn.nl

Abonnementen:

f 30,- / 600 Bfrs per jaar (5 nummers)

Losse nummers: f 6,50 / 120 Bfrs

Giro 4300211 tnv Begrip/Cura Migratorum

België: Kredietbank 453-0258581-69

tnv Begrip, Kastertstraat 19, 3600 Genk

Abonnementen kunnen elk gewenst moment ingaan en worden automatisch verlengd, tenzij vier weken voor het begin van het nieuwe kalenderjaar opgezegd.

Uitgever, redactie en administratie:

'Cura Migratorum'

Luybenstraat 17

5211 BR Den Bosch

Tel. (+31) 073-6145159

Fax. (+31) 073-6131175

Advertentietarieven op aanvraag.

Voor het overnemen van artikelen is toestemming van de uitgever nodig.

Op Internet te raadplegen als:

http://onderwijs.efa.nl/levonet/begrip_moslims_christenen

Tekeningen: F. Kalb

ISLAM IN HET ONDERWIJS

Basisscholen op islamitische grondslag: een verlate poging tot verzuiling of het spreekwoordelijke goede voorbeeld dat 'goed doet volgen'? In ieder geval is het een ontwikkeling binnen het Nederlandse onderwijs die zich gaandeweg verder zal uitbreiden. Kort geleden verschenen de eerste resultaten van een vergelijkend onderzoek naar islamitische scholen. Wat bepaalt hun identiteit? Voldoen deze scholen aan de in onze landen geldende kwaliteitseisen? Dit themanummer van Begrip laat een van de onderzoekers aan het woord. Redactieleden doen verslag van recente ontwikkelingen in Nederlandse en Belgische onderwijsorganisaties. Verder maakt u kennis met Yasmina en Walad: twee tijdschriften speciaal bedoeld voor jonge moslimlezers en -lezeressen. Onderwijs is een van de instituties bij uitstek waar het plurale karakter van een maatschappij heel concreet tot uitdrukking komt.

INHOUDSOPGAVE BEGRIP JUNI 1999, JAARGANG 25 NO. 3

HET ISLAMITISCH-CHRISTELIJKE LEERHUIS Op zoek naar het midden (Robert Caspar)	95
DOSSIER ISLAM IN HET ONDERWIJS Islamitische basisscholen. Het alternatief voor 'zwarte' scholen? (Geert Driessen)	96
Islamitische Scholen en de Besturen Organisatie (ISBO) (Josien Folbert)	109
Islamonderwijs in België (Simon Lambregs)	112
Literatuur voor de moslimjeugd (Amina Sebbar)	113
De islam en religieus pluralisme (M. Geijbels, mhm)	117
MOSLIMS IN EUROPA	123
BOEKEN	133
EVENEMENTEN EN ONTMOETINGEN	136

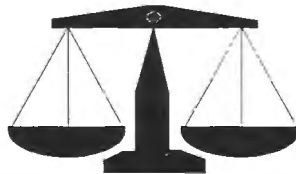
OP ZOEK NAAR HET MIDDEN

Robert Caspar uit Se Comprendre no. 97

De islam werd in de 7e eeuw van de christelijke jaartelling door Mohammed gepredikt. Toch biedt de islam zich niet aan als nieuwe godsdienst. De islam herneemt de oorspronkelijke godsdienst waartoe iedere mens van nature behoort. Elk mens heeft volgens de islam vanaf zijn geboorte met God een verdrag gesloten de ene God te belijden. Daarom, zo bevestigt een woord van Mohammed dat door de overlevering tot ons is gekomen, 'wordt elke nieuwgeborene als moslim geboren. Het zijn de ouders die hem jood of christen maken'.

Er zijn aan de islam ongetwijfeld andere grote godsdiensten vooraf gegaan gebaseerd op de Schrift: het jodendom en het christendom. Die Schriften, de Torah en het Evangelie, waren slechts evenzovele uitgaven van één en dezelfde eeuwige Schrift, waarvan het origineel bij God rust. De Koran is daar de laatste uitgave van en inhoudelijk de meest zuivere, zodat deze als toetssteen dient voor de waarheid van de voorafgaande openbaringen en nietig verklaart wat niet strookt met de Koran. Daarom kan Mohammed zich dan ook 'Het Zegel van de Profeten' noemen. De islam is immers verschenen toen de mensheid volwassen was en wel als laatste en volmaaktste van de geopenbaarde godsdiensten. De islam vat die dan ook alleen maar samen, overtreft hen allen en richt zich dus tot alle mensen.

Als universele en totale godsdienst bedoelt de islam het geluk van de mens veilig te stellen zowel in dit leven als in het volgende. Op dit punt kan men duidelijk een ontwikkeling constateren die tegelijk met de prediking van de islam plaatsvond. In de prediking van de eindfase die op de islam zijn definitief stempel heeft gedrukt, dringt de Koran er op aan dat de gelovige reeds in dit leven van het goede geniet, weliswaar met mate en overeenkomstig de wetten maar zonder evenwel zijn geluk in het toekomstige leven in gevaar te brengen. 'De beste moslim is niet degene die het hiernamaals verwaarloost om van de wereld te genieten, ook niet degene, die het tegenovergestelde doet. De beste is degene die evenveel van het een als van het andere neemt'. M.Y.Mousa geeft een samenvatting van die verschillende aspecten van de islam als totale en dus allesovertreffende godsdienst: 'De islam is gekomen toen het mensdom 'de jaren des onderscheids' had bereikt. Hij heeft zich aangeboden als een godsdienst van het juiste midden en van grote waarde. De islam heeft immers noch ziel noch lichaam verwaarloosd, maar aan beide toegekend wat hen toekomt. Derhalve heeft hij geen versterving verplicht gesteld, geen genietingen verboden. Tot geen van zijn volgelingen werd gezegd: "Ga, verkoop uw bezit en volg mij", zoals Jezus heeft gezegd. De profeet Mohammed gaf aan een zeer rijk man, die om raad vroeg in zake het geven van aalmoezen, ten antwoord: "Het derde deel van Uw bezit, en dan nog, een derde deel is veel. Het is beter om je erfgenamen rijk achter te laten dan ze ten laste te laten aan anderen".

ISLAMITISCHE BASISCHOLEN

Het alternatief voor 'zwarte' scholen?

Geert Driessen

De komst van islamitische scholen

De Nederlandse samenleving kent in toenemende mate een multicultureel en multi-etnisch karakter. In het onderwijs uit zich dit doordat op veel scholen, en dan met name in de grote steden, kinderen van Turkse, Marokkaanse en Surinaamse origine ver in de meerderheid zijn. Allochtone groeperingen onderscheiden zich van de autochtone bevolking in hun culturele, linguïstische en godsdienstige voorkeuren, gedragingen en houdingen. Evident is dat de Nederlandse samenleving daar nog niet in alle opzichten op is ingesteld. Voor een aantal allochtone ouders sluiten bijvoorbeeld vormgeving, inhoud en opbrengsten van het onderwijs aan hun kinderen onvoldoende aan bij hun wensen: de pedagogisch-didactische aanpak is volgens hen te permissief, er wordt onvoldoende rekening gehouden met en aandacht besteed aan de islam en koran, en het lukt de scholen niet de kinderen tot een acceptabel prestatieniveau te brengen.

Gebruikmakend van de grondwettelijke vrijheid van onderwijs hebben zij -- of althans hun zaakwaarnemers -- daarom eigen islamitische basisscholen gesticht. Dat is niet bepaald steeds van een leien dakje gelopen. Vanwege het ontbreken van medewerking van lokale en centrale overheden wordt daarom wel de term 'ontmoedigingsbeleid' gehanteerd. Alhoewel al in 1980 initiatieven daartoe zijn genomen, heeft het tot 1988 geduurd voordat de eerste islamitische basisschool werd gesticht. Tot de start van het schooljaar 1997/98 waren er 29 basisscholen op islamitische grondslag; momenteel zijn er nog 28 scholen met in totaal ongeveer 7000 leerlingen. Het zijn voornamelijk kinderen van Marokkaanse en Turkse herkomst die deze scholen bezoeken; recentelijk is er echter een toenemende instroom van kinderen van vluchtelingen.

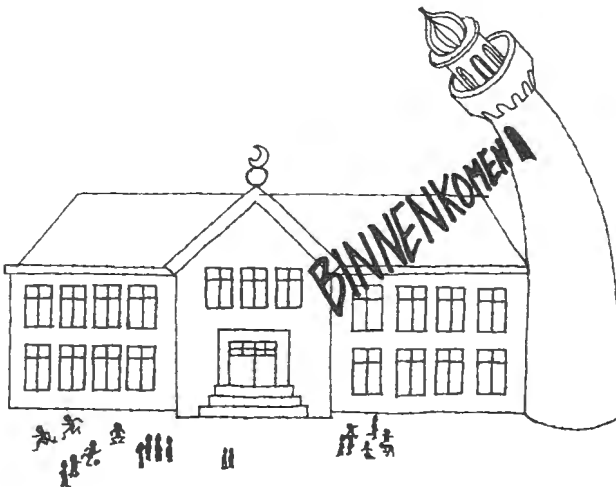
Over de wenselijkheid van dit onderwijs bestaat veel discussie, zowel onder niet-moslims als onder moslims zelf. Voorstanders van islamitisch onderwijs streven in hoofdzaak twee doelen na: (1) versterking van de eigen identiteit, i.c. cultureel-religieuze persoonlijkheidsvorming in de islamitische geest, en (2) verbetering van de onderwijskwaliteit, i.c. de prestaties van de kinderen. Volgens de betreffende ouders schiet het bestaande onderwijs hierin namelijk ernstig tekort. Moslim kinderen zitten doorgaans op zogenaamde zwarte scholen, dat wil zeggen scholen waarvan de leerlingenpopulatie voor de overgrote meerderheid uit allochtonen bestaat. Ondanks alle extra faciliteiten die deze scholen van het ministerie van OCW ontvangen om aan de bestrijding van onderwijsachterstanden te werken, lukt het de meeste van hen niet hun leerlingen in redelijke getale naar hogere types van voortgezet onderwijs te laten doorstromen. De ouders verwachten dat islamitische scholen dat wel zal lukken. Bovendien wordt aangevoerd dat 'eigen' scholen zullen leiden tot vergroting van de ouderbetrokkenheid, wat op zich weer een positief effect op de prestaties zal hebben. Voorstanders zien eigen scholen daarmee als een belangrijk teken van een middel tot emancipatie en integratie. Tegenstanders daarentegen vrezen dat islamitische scholen juist leiden tot isolement en segregatie, dat de Nederlandse normen en waarden onvoldoende tot hun recht komen, dat het puur gaat om nationaliteitsscholen, en dat het tot leegloop leidt bij bestaande scholen.

Ook door moslims wordt kritiek geuit op het oprichten van aparte islamitische scholen. Hun bezwaren staan in feite diametraal tegenover de twee voornaamste doelstellingen van het islamitische onderwijs. Wat het eerste doel betreft, het verbeteren van de onderwijsprestaties van de kinderen, vrezen zij dat als gevolg van het ontbreken van een Nederlandstalig referentiekader de taalachterstand alleen maar zal toenemen. Aangezien er geen autochtone leeftijdgenoten zijn, zullen de kinderen in hun thuistaal communiceren, en niet in het Nederlands. Daar komt bij dat de kinderen ten behoeve van het koranonderwijs Klassiek-Arabisch moeten leren. Dit is voor alle

leerlingen een vreemde taal en betekent dus een verzwaring van het lesprogramma. Ook met het tweede doel van het islamitische onderwijs, het versterken van de eigen identiteit, hebben sommige moslims grote problemen. Zij verwachten dat seculier-wetenschappelijke kennis en onderwerpen die tegen de religieuze opvattingen ingaan, niet onderwezen worden. Dit beperkt niet alleen de doorstroommogelijkheden in het voortgezet onderwijs, maar ook de integratie in de Nederlandse samenleving. Wat dit laatste betreft vrezen zij ook dat de in gang gezette emancipatie van moslimvrouwen weer zal worden teruggedraaid. Ten slotte verdenken zij de scholen, i.c. schoolbesturen er van dat onder de dekmantel van cultuur-religieuze persoonlijkheidsvorming nationalistisch-fundamentalistische ideeën worden overgedragen.

Tegen deze vrees met betrekking tot de onderwijsprestaties kan worden ingebracht dat deze situatie niet uniek is voor islamitische scholen, maar in principe geldt voor alle zwarte scholen. Want ook daar is nauwelijks sprake van een Nederlands(talig) referentiekader en zullen de kinderen onderling neigen tot communiceren in de thuistaal. Eveneens zullen ze -- na schooltijd -- koranles volgen en daar Arabisch moeten leren. Wat dat laatste betreft kan ook verwezen worden naar de situatie in Friesland waar de kinderen verplicht zijn onder schooltijd Fries te leren. Wat de religieuze vorming betreft, kan een parallel worden getrokken met bijvoorbeeld de situatie op strengereformeerde scholen. Ook op scholen van die richting worden volgens critici zeer traditionele opvattingen overgedragen die op gespannen voet staan met het functioneren in de hedendaagse samenleving.

Het voorafgaande overziend, kan men zich afvragen wat nu precies het unieke is van de bezwaren tegen het islamitische onderwijs en waarom die in het geval van deze nieuwe richting wel worden geuit en in het geval van andere, bestaande richtingen niet. Een en ander in een wat algemener kader plaatsend, lijkt het er -- ondanks alle gelijkenissen -- niet op dat de vraag naar pro of contra islamitisch onderwijs zonder meer vertaald kan worden naar de vraag naar pro of contra bijzonder onderwijs.

Waarin onderscheiden islamitische scholen zich?

Over de opbrengsten van de islamitische scholen of de manier waarop zij zich onderscheiden van andere (zwarte) scholen was tot voor kort ook nagenoeg geen informatie voorhanden. Hoewel enig onderzoek is verricht, is dit vaak fragmentarisch en kleinschalig van aard. De resultaten van dit onderzoek kunnen als volgt worden samengevat. Het bijzondere karakter van de scholen komt tot uitdrukking in het geven van koranonderwijs. De vormgeving en invulling van het onderwijs lijkt sterk afhankelijk van de plaats die de school inneemt op het continuüm liberaal – orthodox. Zo wordt op een aantal scholen het lesmateriaal getoetst op de verenigbaarheid met islamitische normen, zitten jongens gescheiden van meisjes, gelden er specifieke gedrags- en kledingvoorschriften, en is er ruimte voor gebedsoefening. De indruk bestaat dat de meer liberale scholen nauwelijks of niet afwijken van niet-islamitische scholen. De Onderwijsinspectie, die in 1989 en 1990 onderzoek verrichtte naar het functioneren en (vermeende) fundamentalistische karakter van islamitische scholen, verwacht een hogere doorstroom naar het voortgezet onderwijs.

Kwantitatief onderzoek naar de prestaties, houdingen, gedragingen en de gezinssituatie van de betreffende leerlingen is tot op heden slechts zeer sporadisch verricht. In een tweetal eerdere studies analyseer ik de relatie tussen meer dan 80 verschillende leerling- en ouderkenmerken enerzijds en het al dan niet bezoeken van een islamitische basisschool anderzijds. Beide studies zijn gebaseerd op gegevens die in het schooljaar 1994/95 in het cohort-onderzoek Primair Onderwijs zijn verzameld bij schooldirecteuren, leerkrachten, leerlingen en hun ouders. Uit de analyses blijkt dat leerlingen op islamitische scholen zich nauwelijks onderscheiden van leerlingen op scholen met een soortgelijke leerlingpopulatie. De belangrijkste onderscheidende kenmerken hebben betrekking op zaken als deelname aan koranonderwijs en het belang dat gehecht wordt aan geloof in de opvoeding. Wat hun taalprestaties betreft, blijken leerlingen op islamitische basisscholen in de groepen 2 en 4 significant lagere scores te behalen dan leerlingen op vergelijkbare scholen. Vanaf groep 6 scoren beide groepen gelijk. Qua rekenprestaties scoren de leerlingen op islamitische scholen in jaargroep 2 nog significant slechter, maar vanaf groep 6 juist beter dan leerlingen op de vergelijkingsscholen.

Bij deze onderzoeksresultaten dient er op te worden gewezen dat de ontwikkelingen in de taal- en rekenprestaties berusten op cross-sectionele informatie, dat wil zeggen gegevens die op één moment gemeten zijn. Slechts op basis van longitudinale gegevens, waarbij dus sprake is van meerdere meetmomenten, kan vast komen te staan in hoeverre deze ontwikkelingen zich bij individuele leerlingen voordoen. Bovendien is onduidelijk of de prestaties van de leerlingen op de islamitische scholen volledig toegeschreven kunnen worden aan de kwaliteit van deze scholen. Doordat de onderzochte scholen op het meetmoment gemiddeld pas vijf jaar functioneerden, hebben met name de leerlingen in de hogere jaargroepen vaak één of meerdere jaren onderwijs op een andere basisschool genoten.

Islamitisch onderwijs in het buitenland

De geschiedenis van islamitische basisscholen in Nederland staat niet op zichzelf. Ook in ons omringende landen als België, Duitsland, Frankrijk, Engeland en Denemarken is het de jure mogelijk om scholen op islamitische grondslag te stichten. En hoewel ook in deze landen grote aantallen moslims wonen, functioneren er nog nauwelijks door de overheid erkende en gesubsidieerde islamitische scholen. In Engeland bestond tot voor kort geen enkele door de staat gefinancierde islamitische basisschool, maar waren er wel circa 60 privé-scholen op islamitische grondslag opgericht. Per januari 1998 is daar verandering in gekomen; vanaf dat moment worden er namelijk twee scholen door de overheid bekostigd. In Denemarken zijn 14 islamitische scholen; daarnaast is enkel in Berlijn en in Brussel sinds 1989 één door de overheid gesubsidieerde islamitische school te vinden.

Voor deze opmerkelijke verschillen bestaan ten minste twee redenen. In de eerste plaats wordt een pas opgerichte school als gevolg van verschillende wetgevingen niet in alle landen in gelijke mate door de overheid erkend en/of gefinancierd, ook al wordt aan de stichtingsvoorwaarden voldaan. De

meeste deelstaten in Duitsland en de landelijke overheid van Frankrijk gaan pas over op (gedeeltelijke) subsidiëring indien enkele jaren na de oprichting de school levensvatbaar blijkt te zijn. Tot die tijd dienen alle kosten door private bronnen te worden gedekt. In tegenstelling tot Engeland, kan men in Nederland bij de oprichting van islamitische scholen een beroep doen op principes van gelijkheid en vrijheid van onderwijs zoals vastgelegd in de Grondwet en vindt volledige bekostiging plaats nadat is voldaan aan de stichtingsvoorwaarden. In België kan men sinds 1974 ook wijzen op de formele erkenning van de islam; hier wordt de huisvesting van scholen op religieuze grondslag echter niet bekostigd door de overheid. In Denemarken worden de islamitische scholen voor 85% gefinancierd. In de tweede plaats lijkt de behoefte aan eigen scholen onder de plaatselijke islamitische geloofsgemeenschappen niet altijd even sterk aanwezig te zijn. Dit hangt samen met de organisatie van het onderwijs. Zo wordt in België op veel grotere schaal dan in Nederland islamitisch godsdienstonderwijs aangeboden -- in Nederland gebeurt dat momenteel slechts in vier gemeentes -- en zijn net als in Frankrijk voornamelijk openbare scholen gevestigd. Deze omstandigheden lijken de behoefte aan eigen scholen aanzienlijk te drukken. Bovendien heeft dit ook effect op het politieke klimaat. Men vindt dat er via het godsdienstonderwijs voldoende wordt tegemoet gekomen aan de godsdienstige behoeften van de moslims en dat aparte scholen verder niet nodig zijn. In Engeland zijn net als in Nederland de meeste basisscholen juist door de staat gefinancierde scholen op religieuze grondslag, waar veelal ook aan islamitische leerlingen christelijk godsdienstonderwijs wordt gegeven. Het aantal in deze landen gestichte islamitische scholen is dan ook relatief hoog.

Een opvallende overeenkomst tussen de landen is de weerstand die initiatiefnemers van de eerste islamitische scholen hebben ondervonden van grote delen van de ontvangende samenleving (waaronder overigens ook moslims zelf) en de argumenten die daarbij gebruikt worden. Evenals in Nederland, leidde ook in België de komst van de eerste islamitische school tot felle discussies, die voornamelijk via de media werden gevoerd. De Coördinator en Hoge Commissaris Immigrantenbeleid spraken zich daarbij openlijk uit tegen de komst van de school in Brussel. In Engeland lijkt de weerstand bij de overheid het grootst. Het Britse Ministerie van Onderwijs weigerde zelfs nadat zij door het Hoger Gerechtshof in het ongelijk gesteld was, een 'voluntary-aided' status te verlenen aan een islamitische basisschool in Brent. Met deze status zou de school het recht op overheidssubsidie hebben verworven. De angst voor raciale en religieuze segregatie en de ideologische rol van de gevestigde kerk in Engeland spelen hierbij een belangrijke rol. Met de inwerkingtreding van de Education Reform Act uit 1988 is in Engeland overigens een nieuwe financieringsmogelijkheid ontstaan waarvan inmiddels ook islamitische basisscholen gebruik hebben gemaakt.

Ook de motieven die voor de oprichting van islamitische basisscholen in Nederland zijn genoemd, komen grotendeels overeen met de motieven van de Britse moslims. Het belangrijkste ongerief is ook bij de Britse ouders het tekort aan mogelijkheden om hun geloof te belijden volgens bepaalde islamitische principes als het vasten en de gebedsoefening. Daarnaast vormen gemengd zwemmen en gymmen, seksuele voorlichting en kledingvoorschriften aanleiding om naar alternatieve scholen te zoeken.

Uit het voorgaande kan worden geconcludeerd dat Nederland de meeste, door de overheid gesubsidieerde islamitische basisscholen telt van geheel Noord-West Europa. Dit is in de eerste plaats het gevolg van een relatief gunstige en nauw omschreven wet- en regelgeving. In de tweede plaats is de behoefte aan islamitische scholen groot, omdat er nauwelijks islamitisch godsdienstonderwijs in het reguliere basisonderwijs wordt aangeboden en islamitische leerlingen daar veelal christelijk godsdienstonderwijs dienen te volgen.

Probleemstelling

Hierboven is een aantal argumenten genoemd die door voorstanders worden aangevoerd met betrekking tot de stichting van islamitische scholen. Uit de literatuur kan worden afgeleid dat er, daarbij aansluitend, bepaalde verwachtingen leven ten aanzien van dit onderwijs. Hierbij zet men

islamitische scholen af tegen zoveel mogelijk vergelijkbare scholen, in de praktijk andere zwarte scholen. Men verwacht dat het onderwijs op islamitische scholen onderwijskundig beter is afgestemd op de specifieke etnisch-culturele leerlingenpopulatie en bovendien dat er ook op religieus gebied meer aansluiting is tussen het school- en thuismilieu. Daardoor zullen de leerlingen zich beter thuis voelen op school en ook meer zelfvertrouwen krijgen. Tevens is de verwachting dat, omdat de ouders een bewustere keuze hebben gemaakt voor deze scholen, zij ook meer betrokken zullen zijn bij het onderwijs aan hun kinderen. Ten slotte verwacht men dat vanwege de adequatere afstemming tussen onderwijs en specifieke leerlingenpopulatie en de grotere betrokkenheid van de ouders het prestatieniveau van leerlingen op islamitische scholen hoger zal liggen en ook dat de ouders tevredener zullen zijn met het onderwijs.

In hoeverre dit type verwachtingen in de praktijk ook waar worden gemaakt is onduidelijk. Niet alleen zijn de meningen over het islamitische basisonderwijs sterk verdeeld, ook zijn ze nauwelijks gebaseerd op empirische gegevens. In welke opzichten islamitische scholen zich nu precies onderscheiden, daarover bestaat weinig helderheid. Hoewel er fragmentarisch onderzoek is verricht, ontbreekt het vooral aan informatie over de achtergronden van de leerlingen en hun ouders, de pedagogisch-didactische vormgeving en inhoud van het onderwijs, en het rendement in termen van onderwijsprestaties. Om meer zicht te krijgen op dit type aspecten hebben onderzoekers van het ITS te Nijmegen een studie opgezet waarbij gebruik is gemaakt van uiteenlopende bronnen.

Het onderzoek

Binnen het onderzoek werden drie onderdelen onderscheiden. Het eerste deel bestaat uit een literatuurstudie waarbij de situatie rond het islamitisch onderwijs in zowel Nederland, als in het buitenland in kaart is gebracht. Het tweede, kwantitatieve deel omvat een vergelijking van 16 islamitische scholen met 16 scholen met een zoveel mogelijk vergelijkbare sociaal-etnische leerlingenpopulatie ('vergelijkingsscholen'). In de praktijk betekent dit dat het in beide gevallen om zogenaamde 'zwarte' scholen gaat. Ook vindt een vergelijking plaats met 432 scholen uit een landelijk representatieve steekproef ('referentiescholen'). In totaal zijn bij dit deel van de studie circa 40000 leerlingen betrokken. Gebruik is gemaakt van gegevens die zijn verzameld binnen het

cohortonderzoek Primair Onderwijs ('PRIMA'). Binnen PRIMA is in de schooljaren 1994/95 en 1996/97 informatie verzameld bij scholen, directies, groepsleerkrachten, leerlingen en hun ouders. Zo zijn onder meer taal- en rekentoetsen afgenomen bij de leerlingen uit de groepen 2, 4, 6 en 8, is bij hun ouders geïnformeerd naar de thuissituatie, en hebben de leerkrachten informatie verstrekt over hun manier van lesgeven. Voor het derde, kwalitatieve deel van het onderzoek zijn gesprekken gevoerd met vijf directeuren en één bestuurder van islamitische scholen. Hierna volgt een beschrijving van de bevindingen uit het tweede en derde deelonderzoek.

De leerlingen

Bij de leerlingen zijn om te beginnen twee non-verbale intelligentietests afgenomen. Daarop bleek geen verschil te bestaan tussen islamitische scholen en vergelijkingsscholen. Tevens hebben de leerlingen een serie vragen beantwoord over hun welbevinden en zelfvertrouwen. Ook hierop waren er geen verschillen tussen beide scholen categorieën. Wat de taal- en rekenprestaties betreft zijn eerst de toetsresultaten uit het schooljaar 1996/97 vergeleken. In Tabel 1 staan de bevindingen, niet alleen van de islamitische en vergelijkingsscholen, maar ook die van de referentiescholen.

Tabel 1 - De gemiddelde taal- en rekenprestaties op islamitische, vergelijgings- en referentiescholen in 1996/97

	TAAL			REKENEN		
	islam.	verg.	ref.	islam.	verg.	ref.
groep 2	940	941	972	861	859	900
groep 4	997	1001	1041	1035	1035	1075
groep 6	1048	1047	1080	1124	1122	1143
groep 8	1087	1088	1122	1204	1184	1211

Tabel 1 laat zien dat er voor taal in geen van de jaargroepen relevante verschillen zijn tussen beide schoolcategorieën. Voor rekenen zijn er alleen verschillen in groep 8: leerlingen op islamitische scholen presteren wat beter. Duidelijk wordt overigens dat er wel forse prestatieverschillen bestaan tussen islamitische en vergelijkingsscholen enerzijds en referentiescholen anderzijds. Leerlingen op referentiescholen presteren in alle jaargroepen beter.

Omdat toetsgegevens beschikbaar zijn van twee schooljaren, namelijk 1994/95 en 1996/97, kan worden nagegaan hoe de leerlingen zich in de tussenliggende periode ontwikkeld hebben. Deze resultaten staan in Tabel 2.

Tabel 2 - De gemiddelde vooruitgang in taal- en rekenprestaties op islamitische, vergelijgings- en referentiescholen tussen 1994/95 en 1996/97

	TAAL			REKENEN		
	islam.	verg.	ref.	islam.	verg.	ref.
groep 2 ('94)	937	944	975	849	875	912
groep 4 ('96)	996	1005	1043	1039	1048	1078
voortgang	59	61	68	191	172	166
groep 4 ('94)	989	993	1032	1008	1006	1048
groep 6 ('96)	1048	1048	1081	1127	1122	1144
voortgang	59	55	49	119	117	96
groep 6 ('94)	1037	1039	1072	1118	1110	1135
groep 8 ('96)	1087	1089	1122	1211	1186	1212
voortgang	50	49	50	94	76	77

De interpretatie van de gegevens in Tabel 2 is dat er voor taal geen relevante verschillen in ontwikkeling zijn tussen leerlingen op islamitische en op vergelijkingsscholen. Voor rekenen zijn die er wel wat betreft de overgang van groep 2 naar groep 4 en van groep 6 naar groep 8. Vergeleken met de situatie op referentiescholen valt op dat de leerlingen op islamitische scholen qua rekenprestaties veel meer vooruit zijn gegaan.

De taal- en rekenprestaties zijn ook nog apart geanalyseerd voor alleen de groep Turkse en Marokkaanse leerlingen, dus zonder bijvoorbeeld de Surinaamse leerlingen en kinderen van vluchtelingen. Uit deze analyses bleek in zijn algemeenheid dat, voor zover er al sprake was van verschillen tussen islamitische en vergelijkingsscholen, deze wat groter zijn geworden in het voordeel van de islamitische scholen. Vermeldenswaardig is echter, dat de taalprestaties van de leerlingen op islamitische scholen in drie groepen op hetzelfde niveau lagen als die van de leerlingen op referentiescholen; de rekenprestaties lagen in twee groepen hoger. De vooruitgang in taalprestaties was in alle groepen ongeveer hetzelfde; qua rekenprestaties waren de islamitische scholen er echter in alle groepen meer op vooruitgegaan dan de referentiescholen.

Volgens de inschatting van hun leerkrachten zijn er tussen de leerlingen van islamitische en vergelijkingsscholen geen verschillen wat betreft hun cognitieve capaciteiten, onderpresteren (lager presteren dan mogelijk), zelfvertrouwen, werkhouding, sociaal gedrag, welbevinden, en het onderwijsondersteunend thuis klimaat. Ook qua advies voortgezet onderwijs zijn er geen verschillen. Wel geven de leerkrachten op islamitische scholen aan dat hun leerlingen minder spijbelen en dat er minder kans is dat zij voortijdig schoolverlater (drop-out) worden.

De gezinssituatie

Uit de vragenlijsten die de ouders hebben ingevuld, volgen enkele verschillen die voornamelijk liggen op het gebied van de eigen taal, cultuur en -- vooral -- religie. Op islamitische scholen rekenen de ouders zich vaker tot de islamitische geloofsgemeenschap, hechten ze meer belang aan het geloof binnen de opvoeding en rekenen ze zichzelf en hun kinderen minder vaak tot de Nederlandse cultuurgemeenschap. Ook wordt door hen onderling minder vaak Nederlands gesproken. Geopperd zou kunnen worden dat het in het voordeel spreekt van de islamitische scholen, dat ondanks deze -- in principe ongunstige -- laatstgenoemde randconditie, hun taalprestaties niet juist slechter zijn dan die van vergelijkingsscholen. Een ander verschil is dat leerlingen van islamitische scholen vaker uit volledige gezinnen komen dan leerlingen van vergelijkingsscholen. Met betrekking tot het bezoek van ouderbijeenkomsten op school en de tevredenheid van de ouders met de school zijn er geen verschillen tussen islamitische en vergelijkingsscholen. Wat de islamitische scholen betreft is het verder zo dat de vaders van de kinderen iets hoger zijn opgeleid, dat een geringer aandeel van de ouders in Nederland is geboren en dat het aantal kinderen binnen het gezin wat hoger ligt.

Het onderwijs

Uit de gegevens van de groepsleerkrachten komt naar voren dat op islamitische scholen meer leerlingen NT2 (Nederlands als Tweede Taal)¹ volgen, dat aanzienlijk meer leerlingen aan OET (Onderwijs in Eigen Taal)² deelnemen, dat meer leerlingen huiswerk opkrijgen, en dat minder leerlingen in het voorafgaande jaar ook al op de betreffende school zaten. Dit laatste wijst er op dat er op islamitische scholen meer sprake is van instroom vanuit andere scholen. Verder wordt duidelijk dat op islamitische scholen de bekendheid van de leerkrachten met het Onderwijsvoorrangsbeleid (OVb)³ groter is, dat zij vaker extra aandacht geven aan achterstandsleerlingen door aan te sluiten bij hun belevingswereld en door extra instructie te geven bij het rekenonderwijs. Mogelijk dat dit laatste een verklaring biedt voor de hogere rekenprestaties op de islamitische scholen. Daarnaast is er op islamitische scholen vaker sprake van combinatieklassen. Dit heeft waarschijnlijk te maken met het feit dat (oudere) jongens en meisjes op

islamitische scholen dikwijls gescheiden zitten in aparte klassen, waardoor de klassen te klein worden en combineren noodzakelijk is. Een in het oog springende bevinding is ook dat de leerkrachten op islamitische scholen jonger zijn en minder onderwijservaring hebben dan de leerkrachten op vergelijkingscholen. Dit kan wellicht teruggevoerd worden op het feit dat de islamitische scholen nog niet zo lang bestaan.

Een opmerkelijke bevinding is dat op islamitische scholen de arbeidssatisfactie onder directies aanzienlijk lager is dan op vergelijkingscholen. Hier kan aan worden toegevoegd dat op een aantal islamitische scholen al geruime tijd geen directeur meer functioneert. Verder is het aantal neveninstromers (kinderen die rechtstreeks uit het buitenland komen) geringer, wordt er minder gedaan aan stimulering van buitenschoolse activiteiten (bv. bibliotheek-bezoek) en speciale ouder-kindprogramma's (bv. gericht op het verbeteren van de opvoedkundige kwaliteiten van de moeders). Noemenswaardig is ook dat volgens de directies op islamitische scholen de inbreng en betrokkenheid van de ouders wat hoger ligt en de oorzaak voor de achterstanden van kinderen vaker gezocht wordt bij de school, dit laatste als gevolg van gebrek in aansluiting tussen school- en thuismilieu. Impliciet hierbij is dat de islamitische scholen veronderstellen hier zelf ook iets aan te kunnen doen. De gegevens van de leerkrachten suggereren dat er op islamitische scholen -- misschien daarom -- juist meer aandacht wordt besteed aan het overbruggen van deze afstand.

De directies en bestuurder

Islamitische scholen zijn relatief jonge scholen, hetgeen betekent dat ze voor een deel nog in opbouw en ontwikkeling zijn. Een van de geïnterviewde directeuren gaf aan dat de eerste jaren van het bestaan van de school voornamelijk gericht waren op overleven, en dat pas sinds enkele jaren meer aandacht uit kon gaan naar het verbeteren van de kwaliteit van het onderwijs.

De door de scholen nagestreefde doelen bevinden zich tussen de 'polen' identiteit en kwaliteit. Niet alleen zijn er daarbij verschillen tussen de scholen in de mate waarin elk van die doelen wordt nagestreefd, maar ook zijn er verschillen binnen de scholen, in die zin dat bestuurders en ouders andere accenten leggen dan directies, leerkrachten en het overige personeel. Met name de positie van het niet-moslim deel van het team, en dat is het overgrote deel, kan hierbij onder druk komen te staan. Deze positie wordt nog eens verzaamd doordat zij zich regelmatig tegenover de buitenwacht moeten verdedigen voor hun keuze. Dit, terwijl een deel van hen gewoon voor een baan heeft gekozen en niet speciaal voor islamitisch onderwijs. De directie lijkt in deze constellatie een bindende en intermedierende functie te vervullen. Intern, binnen het team, moet de directeur zijn leiderschap waarmaken. Met name voor niet-moslim directies kan dat lastig zijn als het gaat om het op één lijn krijgen van het team met betrekking tot de overdracht van het geloof in overeenstemming met de eisen en verwachtingen van ouders en bestuur. Het is dan ook niet zo verwonderlijk dat de arbeidssatisfactie van directeuren relatief laag ligt, dat er op verschillende scholen conflicten zijn ontstaan tussen leiding en bestuur, en dat het veel moeite kost opgevallene directievacatures opnieuw vervuld te krijgen.

Voor de prestaties van de kinderen kan het ook van belang zijn dat ouders bij het onderwijs betrokken zijn, daarin participeren en hun kinderen kunnen ondersteunen. Alhoewel de islamitische scholen aangeven dit soort zaken van wezenlijk belang te vinden en ook alle moeite doen om de ouders op enigerlei wijze bij het onderwijs te betrekken, is gebleken dat dat op verschillende scholen maar spaarzaam lukt. Voor een deel heeft dat ongetwijfeld te maken met het feit dat een groot deel van de ouders zelf maar zeer weinig opleiding heeft genoten en nauwelijks bekend is met het Nederlandse onderwijssysteem. Daarnaast maakt het onderdeel uit van een cultuur waarbinnen de betreffende ouders de verantwoordelijkheid voor het onderwijs volledig bij de school leggen. Ten slotte speelt natuurlijk ook een rol dat voor de meeste leerlingen de school niet in de directe omgeving van hun thuis ligt. Zij moeten vaak een flinke afstand afleggen om vanuit hun woonplaats naar de school, die meestal in een andere plaats ligt, te reizen. Van deze verzwarende omstandigheden kan worden opgemerkt dat de eerste twee ook gelden voor andere zwarte scholen.

Dat de ouderbetrokkenheid en -participatie ondanks de bewustere schoolkeuze en optimale affiniteit met de richting van de school op een deel van de islamitische scholen niet goed van de grond is gekomen, heeft mogelijk ook te maken met het feit dat het merendeel van de groepsleerkrachten zelf niet moslim is. Misschien is voor een deel van de ouders de drempel daardoor toch nog te hoog.

Een aspect dat de condities waaronder het islamitisch onderwijs moet opereren niet verbetert, betreft de relatieve onervarenheid en beperkte beheersing van het Nederlands van een deel van de bestuurders. Het besturen van islamitische scholen lijkt vooral het werk van enkele voortrekkers. Hun werk wordt nog bemoeilijkt doordat er in sommige gevallen dan misschien niet direct sprake is van samenwerking, maar in ieder geval ook niet van soepele medewerking van lokale overheden.

Wat de vormgeving en inhoud van de identiteitsoverdracht betreft, lijkt het er op dat deze voor een belangrijk deel gestalte krijgt via diverse voorschriften, het aanleren en naleven van allerlei gedragsregels, het van buiten leren en reciteren van de koran, via deelname aan de ramadan, en het bidden. In feite betreft het hier vooral geformaliseerde geloofszaken; zij zijn min-of-meer verweven in het dagelijkse schoolgebeuren. Eén school benadrukt dat het van wezenlijk belang is ook aan de kinderen uit te leggen wat de achtergrond is van dit soort 'uiterlijkheden' en de vraag naar het waarom te beantwoorden. Enkele scholen merken op dat het voor een deel om vrij universele waarden en normen gaat.

Eerder is er al op gewezen dat er zowel tussen als binnen islamitische scholen grote verschillen bestaan in de mate waarin bepaalde doelen worden nagestreefd; in het bijzonder geldt dit wat betreft de religieuze identiteit. Ook is gebleken dat de directie in dit opzicht een sleutelpositie inneemt. Deze zal namelijk de eisen en wensen van het bestuur en ouders moeten zien te vertalen naar de concrete onderwijspraktijk en daarbij het team mee zien te krijgen. Enkele directeuren merken overigens op dat over bepaalde punten niet te discussiëren valt met het bestuur. Voor niet-moslim leerkrachten zal een en ander niet altijd even eenvoudig en verenigbaar met de eigen overtuiging zijn. Hoewel dit volgens enkele directeuren een kwestie van professionaliteit is, neemt dit niet weg dat het soms moeilijk zal zijn voor deze leerkrachten om iets uit te stralen en over te dragen wat zij misschien niet onderschrijven. Dit kan ook voor de leerlingen tot dubbelzinnige en conflictieuze situaties leiden. Volgens een directeur valt dit wel mee: de kinderen kunnen zelf goed onderscheid maken tussen moslim en niet-moslim leerkrachten.

Een deel van het onderwijsprogramma waar het geloof meer expliciet aan de orde wordt gesteld is het godsdienstonderwijs. Duidelijk is geworden dat er problemen zijn met de beschikbaarheid van adequaat personeel; godsdienstleerkrachten die niet alleen inhoudelijk goed zijn geschoold, maar ook volgens de Nederlandse maatstaven pedagogisch-didactisch zijn onderlegd, bovendien de Nederlandse taal in voldoende mate beheersen en acceptabel zijn voor het bestuur zijn moeilijk te vinden. Dit is er de oorzaak van dat een deel van de leerlingen geen godsdienstonderwijs krijgt. Behalve dat er problemen zijn in de personele sfeer, ontbreekt het ook aan geschikte methoden en leermiddelen voor dit onderwijs. In het onderzoek is nauwelijks zicht gekregen op de inhoud van het godsdienstonderwijs, dat doorgaans één uur per week wordt gevolgd. Het is overigens maar zeer de vraag in hoeverre daar überhaupt goed en objectief zicht op kan worden gekregen. Immers, zelfs een aantal directeuren verklaart -- mede als gevolg van taalproblemen -- niet te weten wat er precies wordt verkondigd en overgedragen tijdens de godsdienstlessen.

Verwachtingen gerealiseerd?

Eerder in dit artikel werden enkele verwachtingen genoemd die voorstanders van islamitische onderwijs hebben met betrekking tot het prestatieniveau van leerlingen op islamitische scholen in vergelijking met dat op scholen in een zelfde achterstandpositie.

Een eerste verwachting was dat op islamitische scholen meer aandacht wordt besteed aan religieus-culturele aspecten. De onderzoeksresultaten laten zien dat dit inderdaad het geval is -- hetgeen

overigens ook wel voor de hand ligt. Toch past hierbij een nuancering. Het religieuze aspect krijgt voornamelijk zijn beslag via allerlei geformaliseerde uitingen, vastgelegd in voorschriften en regels. Het godsdienstonderwijs, als plaats waar diepgaander op geloofszaken zou kunnen worden ingaan, wordt doorgaans één uur per week verzorgd. Daar moet echter aan worden toegevoegd dat niet alle leerlingen het volgen en dat er zowel problemen zijn (geweest) op het vlak van personeel als op dat van leermiddelen. Bovendien moet worden aangetekend dat de overgrote meerderheid van het onderwijzend personeel op de islamitische scholen zelf geen moslim is, zodat de vraag opkomt of, hoe en wat van de islamitische identiteit door hen wordt overgedragen.

Een tweede verwachting was dat het onderwijs op islamitische scholen beter zou zijn afgestemd op de specifieke leerlingenpopulatie. Wat de identiteitsaspecten betreft is het ongetwijfeld zo dat de situatie op islamitische scholen beter aansluit bij die van de islamitische kinderen thuis -- dat wil zeggen: voor zover er thuis inderdaad veel belang wordt gehecht aan de overdracht van de eigen religie en taal en cultuur. Voor de betreffende kinderen zal de kloof daarom minder groot zijn. Wat de kwaliteitsaspecten aangaat, hebben de resultaten laten zien dat meer leerlingen (nagenoeg allemaal) OET volgden. In hoeverre dat echter faciliterend is, respectievelijk moet zijn voor de prestaties in de andere vakken, daarover is discussie mogelijk. Met name geldt dit voor het Marokkaanse OET waar de kinderen niet hun moedertaal maar een vreemde taal moeten leren. NT2-onderwijs krijgt op islamitische scholen eveneens veel meer aandacht. Ook zeggen de leerkrachten dat ze meer werk maken van de aansluiting bij de leefwereld van hun leerlingen. Uit de gegevens van de directies blijkt dat op islamitische scholen meer aan taalstimulering wordt gedaan.

Een derde verwachting luidde dat de ouders van kinderen op islamitische scholen vanwege hun bewustere keuze meer betrokken zouden zijn bij het onderwijs. Uit de oudervragenlijsten blijkt echter dat de betreffende ouders niet vaker ouderbijeenkomsten bezoeken. De groepsleerkrachten melden wel dat ze extra aandacht geven aan de contacten met de ouders. In hoeverre die inspanningen uiteindelijk ook tot resultaat leiden blijft onduidelijk. Uit de gesprekken met de directies bleek weliswaar dat zij niet steeds even enthousiast over de mate van ouderbetrokkenheid en -participatie waren, maar het is de vraag in hoeverre dat niet evenzeer geldt voor andere 'zwarte' scholen. Uit eerder onderzoek is namelijk gebleken dat geïnstitutionaliseerde vormen van ouderparticipatie, zoals de Medezeggenschapsraad in zijn algemeenheid te wensen over laten en dat vooral scholen met veel allochtone leerlingen wat meer moeite hebben om de ouders te bereiken. De directies geven overigens in hun vragenlijsten wel aan dat de inbreng van de ouders hoger ligt.

Ten slotte was de verwachting dat als gevolg van de adequatere afstemming en grotere betrokkenheid de kinderen op islamitische scholen zich beter thuis zouden voelen op school, dat ze mede daardoor meer zelfvertrouwen zouden krijgen, en uiteindelijk ook beter zouden presteren. Uit het bovenstaande kan worden afgeleid dat de afstemming, ondanks alle voorbehouden, op islamitische scholen beter is. Voor meer ouderbetrokkenheid en -participatie is in het onderzoek evenwel geen bevestiging gevonden. In het licht van de betere afstemming verbaast het vervolgens dat de leerlingen op islamitische scholen zich niet beter thuis voelen op school en ook niet meer zelfvertrouwen hebben dan hun leeftijdgenoten op vergelijkbare scholen -- niet volgens henzelf en evenmin volgens de inschatting van hun groepsleerkrachten. Dit, gevoegd bij de signalen dat de betrokkenheid en participatie doorgaans een moeizaam karakter heeft, en dat in ieder geval de concrete ouderlijke ondersteuning vrij gering is, zou mogelijk mede een verklaring kunnen bieden voor het feit dat de prestaties op een enkele uitzondering na (rekenen groep 8) vooralsnog niet overtuigend hoger liggen.

Scholen met een potentieel

In het onderzoek stonden twee aspecten centraal, namelijk de overdracht van islamitische identiteit en de kwaliteit van islamitische basisscholen. Wat een belangrijk kwaliteitsaspect betreft, de prestaties van de leerlingen, blijkt dat er nagenoeg geen verschillen zijn tussen leerlingen op

islamitische scholen en op scholen met een zoveel mogelijk vergelijkbare leerlingpopulatie. Met name wat betreft de rekenprestaties komen de islamitische scholen iets gunstiger uit de bus dan de vergelijkbare scholen. Als alleen de Turkse en Marokkaanse leerlingen worden vergeleken, dan blijkt zelfs dat die het qua rekenen en adviezen voortgezet onderwijs op islamitische scholen nog beter doen dan die op referentiescholen. Dit betekent dat de vrees die door sommigen wordt geuit, dat de prestaties in de kernvakken zouden lijden onder het specifieke karakter van de islamitische scholen, geen bevestiging vindt. Gelet op de randcondities waaronder de islamitische scholen zijn gestart en de omstandigheden waaronder ze nu vaak nog functioneren, geeft dit tegelijkertijd een indicatie dat er in principe een groeipotentieel ligt.

Bij dit laatste aansluitend dient te worden opgemerkt dat op één aspect van de identiteitsoverdracht nauwelijks zicht is verkregen, namelijk de specifieke inhoud. Tegenstanders van islamitische scholen maken zich zorgen over de politiek-ideologische richting van het onderwijs. Zij zijn bevreesd dat vooral streng-orthodoxe en fundamentalistische invloeden de overhand zullen hebben. Zoals eerder opgemerkt, is de overgrote meerderheid van de leerkrachten zelf geen moslim. Het ligt niet direct voor de hand van hen te verwachten dat ze anders dan via voorgeschreven gedragsregels dergelijke richtingen zullen overdragen. Wel is het zo dat zij via hun specifieke gedrag en de keuze van de onderwijsinhouden bepaalde richtingen *niet* zullen overdragen, waardoor de leerlingen van deze inzichten verstoken zullen blijven. Welke boodschappen er tijdens de godsdienstlessen worden uitgedragen is helemaal onbekend. Het is echter twijfelachtig of daar überhaupt een betrouwbaar beeld van kan worden gekregen. Uiteindelijk zal zich dat later moeten bewijzen via de opvattingen en het gedrag van de leerlingen.

Noten

* Geert Driessen is als onderwijsonderzoeker werkzaam op het ITS (Katholieke Universiteit Nijmegen). Het onderzoek waarover hier wordt gerapporteerd, werd financieel gesteund door de Stichting voor Gedragswetenschappen van de Nederlandse Organisatie voor Wetenschappelijk Onderzoek (NWO). Dit artikel is gebaseerd op het rapport van Geert Driessen & Jeff Bezemer (1999): 'Islamitisch basisonderwijs. Schipperen tussen identiteit en kwaliteit?'. Het is verkrijgbaar op het ITS, tel. 024-3653500. Delen van dit artikel zijn ook gepubliceerd in Pedagogische Studiën en Didactief & School.

- 1 Bij NT2 wordt volgens specifieke methodieken de Nederlandse taal onderwezen aan kinderen (en volwassenen) die niet het Nederlands, maar een buitenlandse taal als moedertaal hebben.
- 2 Kinderen van buitenlandse herkomst kunnen binnen het Nederlandse basisonderwijs ook enkele uren per week onderwijs in hun moedertaal volgen, bijvoorbeeld Turks of Arabisch.
- 3 Het OVB is gericht op de bestrijding van onderwijsachterstanden die het gevolg zijn van sociale en culturele factoren die gelegen zijn in het herkomstmilieu van de leerlingen. De twee belangrijkste doelgroepen zijn kinderen van laag opgeleide allochtone en autochtone ouders. Het beleid krijgt vooral gestalte via het ter beschikking stellen van extra personeelsformatie aan scholen met veel doelgroep-leerlingen.

De volledige tekst van dit artikel met literatuurverwijzing vindt u op Internet: http://onderwijs.efn.nl/levonet/begrip_moslims_christenen. U kunt ook de volledige tekst opvragen bij de redactie.

Bijlage

Hierna volgt de integrale weergave van het huishoudelijke reglement van een van de islamitische scholen. Het is afgeleid van het reglement dat door de ISBO (de besturenorganisatie van islamitische scholen) is opgesteld (vgl. ook Alkan, 1996). Bij het reglement hoort een uitgebreide toelichting. Deze is hier weggelaten; ze staat wel in het onderzoeksrapport (Driessen & Bezemer, 1999), waar overigens meerdere voorbeelden van reglementen zijn weergegeven.

Huishoudelijk reglement

I.v.m. de islamitische grondslag van onze school willen wij de Islam op onze school in ons denken en handelen tot uitdrukking brengen met behulp van de volgende aandachtspunten, aanbevelingen en regels.

- 1. Alle personeelsleden zijn verplicht zich de nodige kennis over de Islam, met behulp van tijdschriften en boeken eigen te maken en deel te nemen aan bijscholing over de Islam, wanneer deze wordt georganiseerd in overleg t.a.v. het onderwijs en informatie vooraf. Uitgangspunt is hierbij onderwijs te geven vanuit de gedachte van de Islam.*
 - 2. Het personeel hoort vorm te geven aan de Islamitische grondslag van de school door zo veel mogelijk rekening te houden met o.a.
 - a. Het feit dat Allah de Schepper is van alles.*
 - b. Gedragsregels op school volgens normen van de Islam behoren. (begroeten, eten etc...)*
 - c. Het gegeven dat sommige leermiddelen in strijd zijn met de Islam en aanpassing behoeve, uitgaande van de Nederlandse eindtermen.**
- 3. In verband met het feit dat het in de Islam niet gebruikelijk is dat mannen en vrouwen elkaar de hand geven, verdient het de voorkeur dat leerkrachten hiermee bij het contact met ouders rekening houden.*
 - 4. Het verdient de voorkeur dat het personeel zo veel mogelijk lichamelijk contact vermijdt bij aanwezigheid van leerlingen met collega's, ouders en leerlingen vanaf 7 jaar van de andere sekse.*
 - 5. Het personeel ziet erop toe dat in het schoolgebouw en op het schoolterrein geen onjuist gedrag en taalgebruik, waaronder vloeken, plaatsvindt.
De leerlingen worden gestimuleerd, buiten het OET, met elkaar zoveel mogelijk Nederlands te spreken.*
 - 6. Het personeel ziet erop toe dat de leerlingen zich niet schuldig maken aan discriminatie op grond van nationaliteit, ras, huidskleur, geslacht of religie.*
 - 7. Moslimpersoneel en leerlingen vanaf 7 jaar zijn verplicht deel te nemen aan het gezamenlijk gebed en niet-Moslim leerkrachten dienen dit door mede begeleiding mogelijk te maken.*
 - 8. Het personeel ziet erop toe dat er in het schoolgebouw met uitzondering van lesmateriaal geen wandversieringen hangen met afbeeldingen van mensen en/of dieren.*
 - 9. Binnen het schoolcomplex is het verboden handelingen te verrichten of zaken naar binnen te halen, die in strijd zijn met de Islam.*
 - 10. Het fotokopieerapparaat en de telefoon mogen alleen gebruikt worden voor activiteiten die verband houden met de school.*
 - 11. Binnen het schoolgebouw zijn honden en andere (volgens de Islamleer) onreine dieren niet toegestaan.*
 - 12. De leerkrachten dienen ten minste een kwartier voor aanvang van de schooltijd in de juiste kleding (zie punt 13) aanwezig te zijn en zo gekleed te blijven totdat alle kinderen het schoolcomplex hebben verlaten.*
 - 13. Het schoolpersoneel dient zich binnen het schoolcomplex en bij activiteiten met leerlingen, binnen het schoolcomplex, te houden aan de volgende kledingvoorschriften;*

Algemeen:

Zowel de 'dames' als de 'heren' horen zich als goed voorbeeld voor de kinderen zedig te kleden, dus:

- 1. Het gebruik van make-up, parfum en lange nagels is niet toegestaan.*
- 2. Men dient geen korte rokken of korte broeken of strakke kleding te dragen, zodat de lichaamsvormen niet duidelijk zichtbaar kunnen zijn.*
- 3. De kleding moet niet buitengewoon opvallend zijn door felle kleuren en grote beelden of motieven.*
- 4. Het dragen van symbolen van andere religies wordt alleen in overleg toegestaan.*

Dames:

- a. De kleding mag niet op traditionele herenkleding lijken.
- b. De knie en elleboog moeten ten allen tijde bedekt zijn.

Heren:

- a. De kleding mag niet op traditionele dameskleding lijken.
 - b. Mogen geen sieraden zoals armbanden, oorbellen of zichtbare halskettingen etc. dragen.
 - c. Moslim-leerkrachten wordt het dragen van een baard sterk aangeraden.
14. Voor het Moslim-personeel geldt als vereiste voor aanstelling aan de school dat zij beleidend Moslim(a) zijn volgens de voorschriften van de Koer'an en de Soennah. Voor de niet Moslim-personeelsleden en leerlingen geldt als aanstellings- c.q. toelatingsvereiste dat zij de voorschriften van de Koer'an en de Soennah respecteren.
 15. De personeelsleden zien erop toe dat de jongens en meisjes zich kleden en disciplinair gedragen volgens de waarden en normen in de Islam.
 16. Dit reglement geldt voor ieder personeelslid (vast, tijdelijk, stagiaire of als invaller/ster) vanaf de eerste dag van zijn/haar werkzaamheden aan de in de aanhef genoemde school. Gasten, bezoekers, begeleiders etc. dienen er zo veel mogelijk rekening mee te houden.
 17. In alle gevallen, niet voorzien in dit reglement, is het bestuur na overleg met de schoolleiding en indien nodig na advies van de medezeggenschapsraad te hebben verworven, bevoegd te beslissen.
 18. Het bestuur behoudt zich het recht voor, na de medezeggenschapsraad (MR) instemming gevraagd te hebben, om dit huishoudelijk reglement te wijzigen.

ISLAMITISCHE SCHOLEN EN DE BESTUREN ORGANISATIE (ISBO)

Josien Folbert

Bij de koepelorganisatie ISBO hebben alle 28 bestaande islamitische basisscholen zich aangesloten. De Wet op het Basisonderwijs verplicht iedere bijzondere school zich aan te sluiten bij een Commissie van Beroep voor eventuele arbeidsgeschillen.

De meeste islamitische basisscholen in Nederland zijn ontstaan uit initiatieven van plaatselijke moskeebesturen. Een moskeebestuur bestaat meestal uit mannen van de eerste generatie migranten en eenzelfde etnische achtergrond, terwijl de leden van de schoolbesturen mannen van de tweede generatie zijn en afkomstig uit verschillende landen. Met name dit laatste is uniek in Nederland.

De lokale schoolbesturen zijn in principe autonoom. Uiteraard zijn de bestuursleden moslim. Omdat het bestuur geen homogene groep is, vraagt het van de leden een grote mate van inzet elkaar te verstaan in de wijze van vorm geven aan het islamitisch onderwijs in de Nederlandse situatie. Het onderwijskundig beleid wordt vastgesteld in samenwerking met bestuur, directie, teamleden en medezeggenschapraad. Daar liggen op verschillende scholen de nodige spanningen aangezien de meeste leerkrachten geen moslim zijn. In een brochure uitgegeven door ISBO wordt structuur en werkwijze van de koepelorganisatie als volgt verwoord:

“De ISBO fungeert als een centraal orgaan dat over de benodigde kennis beschikt om de stichting van islamitische basisscholen succesvol te laten verlopen. In tegenstelling tot de lokale scholen is de ISBO georganiseerd in de vorm van een vereniging, dus telt ISBO leden. Elke islamitische basisschool wordt vertegenwoordigd door één persoon in de Raad van Bestuur (RvB), dat is het

beslissende orgaan van de ISBO en komt één keer in de drie maand bij elkaar.” Het Dagelijks bestuur – gekozen uit de RvB – bestaat uit 9 leden. Eén keer per jaar is er een Algemene Ledenvergadering. “De algemene werkwijze van de ISBO is o.a. als volgt: de organisatie begeleidt en steunt lokale initiatieven voor stichting van een islamitische school. De scholen die lid van de ISBO zijn, worden in juridische en onderwijskundige zaken ondersteund en geïnformeerd.”

Aanvankelijk hield ISBO zich met name bezig met bestuurlijke en juridische zaken. Steeds meer worden vragen gesteld naar de pedagogische als ook naar de inhoudelijke zijde van het islamitisch onderwijs. Eind 1997 is het Islamitisch Pedagogisch Centrum opgericht, waar tot nu toe 3 parttime krachten werken. Zij brengen hun eigen specialisatie in: onderwijs, pedagogiek en islam. Scholen voelen een steeds grotere behoefte begeleid te worden bij de pedagogische en onderwijskundige vragen. Tot nu toe werd een te grote nadruk gelegd op het godsdienstige aspect van de scholen. Ir. Rachid Bal, beleidsmedewerker van ISBO die ik onlangs interviewde, vertelt dat het niet eenvoudig is een eenduidig antwoord te vinden op de vraag wat een goede islamitische opvoeding is. In de opvoeding van de meeste migrantengezinnen speelt naast de godsdienst etniciteit nog een grote rol. Hij verwacht dat etniciteit op den duur steeds minder belangrijk wordt. Kinderen die in Nederland geboren zijn, kennen natuurlijk wel de verhalen uit de landen van herkomst, maar de emotionele binding zal steeds minder worden. Uiteindelijk zal het er om gaan op welke manier moslims inhoud geven aan de islam en dat zal niet

anders kunnen dan vanuit de Nederlandse situatie. Ouders en scholen zullen in de islamitische opvoeding zich steeds beroepen op de bronnen van de islam. De stimulans die ze daarin vinden, zal gelijktijdig weerstand oproepen. De islamitische waarden en normen passen in feite niet in de Nederlandse context. Daarbij komt dat de negatieve houding die veel moslims hebben ten opzichte van Europeanen – gezien de geschiedenis – doorbroken moet worden. Ouderen van Turkse afkomst kennen nog de verhalen van hun grootvaders die tegen de Fransen en Engelsen hebben gevochten. Hun beeld over Europeanen is onder andere door deze verhalen gevormd. Nu komen mensen van Turkse afkomst Nederlandse burens tegen die vriendelijk, eerlijk en behulpzaam zijn. Hoe ga je daar goed mee om? Rachid Bal ziet het als een belangrijke taak van de school en van de ouders om de vooroordelen die er zijn ten opzichte van westerlingen tenminste te nuanceren en zo mogelijk te bestrijden.

Doelstellingen en uitgangspunten

In de eerder genoemde brochure wordt de doelstelling van het islamitisch onderwijs als volgt onder woorden gebracht:

Het onderwijs dient de kinderen voor te bereiden op en in staat te stellen tot volwaardig functioneren en participeren in

de Nederlandse samenleving, met de nadruk zulks te doen vanuit de eigen levensbeschouwelijke en culturele achtergrond.

“De pedagogische filosofie van de islamitische scholen is gebaseerd op het idee dat er een positief verband bestaat tussen het vergroten van onderwijskansen van de moslimkinderen en het positief benaderen van hun eigen identiteit. Er wordt gestreefd naar een sociaal-culturele en pedagogische sfeer op school waarin de kloof tussen school en thuismilieu wordt verkleind. In dit kader vormt intensieve participatie van de ouders een essentieel onderdeel van het hele onderwijsgebeuren.”

De theologische en de pedagogische principes in het islamitisch onderwijs zijn nauw verweven met elkaar. “De theologie moet de pedagogiek handvaten geven”, aldus Rachid Bal. In het leven van een kind moeten drie basiswaarden aangereikt worden:

- bewustwording van God, zodat de relatie God tot de mens zich kan ontwikkelen
- barmhartigheid, waardoor de persoonlijke identiteit gevormd kan worden en een mens kan groeien om persoonlijke keuzes te maken
- rechtvaardigheid, waarin de relatie tussen mensen onderling tot zijn recht kan komen.

Om dit te kunnen bereiken heeft ISBO de volgende pedagogische principes geformuleerd:

1. Ieder kind is in wezen goed. Volgens de islam is een pasgeboren kind een onbeschreven blad (fitra) en wordt gevormd door zijn omgeving in brede zin.
2. Dit positieve mensbeeld heeft gevolgen voor de manier waarop een moslim in de samenleving staat. De instituties die met de opvoeding bezig zijn, zijn in staat om het goede in het kind te ontwikkelen en het kwaad te neutraliseren.
3. De opvoeders dienen een positief ingestelde procesbegeleider te zijn. Zij zijn een voorbeeldfunctie voor de kinderen.
4. Het ontwikkelen van taqwa (Godbewustzijn) bij de kinderen zodat ze zich kunnen gedragen vanuit een religieus normbesef.
5. Een evenwichtige ontwikkeling van het kind is pas mogelijk als hij/zij in een veilige en stimulerende sfeer opgroeit. Een evenwichtige ontwikkeling betekent niet alleen dat

verschillende aspecten van de ontwikkeling hand in hand gaan, maar er is ook een ontwikkelingsproces waarneembaar in de richting van zelfstandigheid.

6. Ieder kind is uniek en heeft zijn eigen aanleg. Alle verschillen die er tussen kinderen bestaan worden bekeken vanuit het uitgangspunt dat ze allemaal naar Gods beeld zijn geschapen. Dat vereist een gevarieerde aanpak waarbij men met deze verschillen en gelijkwaardigheid rekening houdt.
7. De school heeft, naast zijn grondslag en kennisoverdracht, de taak om vaardigheden te ontwikkelen in het perspectief van de Nederlandse samenleving. Het onderwijs gaat er mede vanuit dat leerlingen opgroeien in een multiculturele samenleving. Dat geeft de mogelijkheid om de eigen identiteit vrij te ontwikkelen enerzijds en vraagt om respect en tolerantie voor andersdenkenden anderzijds.
8. De waarden van de islam zoals hulpvaardigheid, rechtvaardigheid, tolerantie, vredelievendheid, schaamtegevoel, broeder- en zusterschap, staan centraal in het onderwijs. Eveneens stelt de school zich tot taak het kind te leren accepteren ongeacht nationaliteit, ras, geloof, leeftijd, geslacht of politieke overtuiging.

De boven geformuleerde punten geven aan dat het islamitisch onderwijs zich duidelijk oriënteert op de eigen levensovertuiging en op de Nederlandse samenleving. Rachid Bal onderstreept dit in het gesprek. Moslims – meer en meer ontdaan van de emotionele binding met hun etniciteit – blijven in Nederland wonen en willen vanuit hun levensovertuiging een bijdrage leveren aan deze samenleving. Het is daarom ook verrassend te lezen zowel in het boek van Geert Driessen als in het rapport van de Inspectie van het Onderwijs dat leerlingen op islamitische basisscholen goede resultaten behalen vooral op het niveau van rekenen. Het zou wel eens kunnen zijn dat de vooroordelen die er nu bestaan tegenover islamitische basisscholen moeten worden herzien.

De islamitische basisscholen hebben te maken met een druk van binnenuit als ook met spanningen van buitenaf. Velen volgen de ontwikkelingen van de islamitische basisscholen op kritische wijze: wordt er voldoende aandacht geschonken aan de verplichte vakken? Wat zijn de resultaten daarvan? Zal er voldoende Nederlands worden gesproken? Zullen de leerlingen op een islamitische basisschool eerder

doorstromen naar het VWO dan leerlingen op 'zwarte scholen'?

In het rapport van de Inspectie van Onderwijs worden de volgende spanningen genoemd: "de interne problemen en het hiermee samenhangende hoge ziekteverzuim op relatief veel scholen, de streekfunctie die de meeste islamitische scholen vervullen, de flinke toename van het leerlingenaantal, de relatief korte bestaansduur van de scholen en de worsteling een goed evenwicht te vinden tussen kwaliteit en identiteit." Rachid Bal vult dit met zijn woorden verder aan: "Zodra scholen de eerste kinderziektes achter de rug hebben, komt er ruimte en aandacht voor beter onderwijs."

Islamitische basisscholen moeten nu nog gebruik maken van bestaand leer materiaal, maar het kan niet anders dan dat deze scholen kritisch om moeten gaan met de leerboeken: vanuit welke visie wordt bijvoorbeeld de geschiedenis beschreven? En aardrijkskunde? Moeten er passages verwijderd worden en hoe leg je dat uit aan de leerlingen? Hoe wordt een muziekles ingevuld?

De stafmedewerkers van ISBO en van het Islamitisch Pedagogisch Studiecentrum zijn zich ervan bewust dat er nog een lange weg te gaan is. Er moet hard gewerkt

worden aan een goed pedagogisch klimaat. De didactische vragen moeten goed doordacht worden, want een islamitische didactiek is niet voor handen. Toch zijn de stafmedewerkers van ISBO tevreden met het rapport van de Inspectie dat zojuist is verschenen, hoewel er nog veel verbeterd

moet worden. De droom blijft dat het islamitisch basisonderwijs op den duur even goede prestaties levert als de 'gewone' basisscholen en dat er een open islamitische pedagogische sfeer gecreëerd kan worden.

ISLAMONDERWIJS IN BELGIE ZOALS HET GEZIEN WORDT DOOR DE VERENIGING VAN TURKSE ISLAMLEERKRACHTEN IN BELGIE.

Simon Lambregs

In het septembernummer 1998 van 'Begrip', p. 176, maakten we melding van de uitgave van een handleiding 'Lessen Islam voor islamitische kinderen in het Lager Onderwijs in België'. Het was een uitgave van de Vereniging van Turkse Islamleerkrachten in België ('Belçika Türk islam öğretenleri Derneği') in samenwerking met de Turkse Islamitische Religieuze Stichting van België te Brussel.

In gesprek met de heer Fethi Özkan, medestichter van de leerkrachtenvereniging, lid van de uittreedende Executieve van de Moslims in België en tevens lid van de op 13 december 1998 verkozen nieuwe Raad, vernamen wij zijn kijk op het Islamonderwijs.

De Vereniging van Turkse Islamleerkrachten werd opgericht zowel voor islamleerkrachten uit het basisonderwijs als uit het middelbaar onderwijs en telt leerkrachten die zowel in het Nederlandstalig als in het Franstalig onderwijs in België werkzaam zijn. Al deze leerkrachten zijn betaald door het Belgisch Ministerie van Onderwijs. De doelstelling van de vereniging is het verbeteren van de kwaliteit van het islamonderwijs en opkomen voor een goed statuut en degelijke vorming van de islamleerkrachten. In de loop van de jaren hadden de aangestelde islamleerkrachten dikwijls onvoldoende vorming. De Vereniging, die een zestigtal leden uit gans België telt, heeft op dat vlak in de voorbije jaren concreet geijverd voor de verbetering van de vorming van leerkrachten door mee te werken in de

Executieve aan de vormingsprogramma's voor de islamleraars-opleiding.

Er zijn nog andere koepels van islamleerkrachten in België werkzaam: o.m. de islamleraars van Marokkaanse afkomst en een gemengde Turks-Marokkaanse leraarsvereniging. Naar verluidt zou er een 150-tal Turkse leerkrachten in België zijn (voor ongeveer 105.000 moslims van Turkse oorsprong), en een 600-tal Marokkaanse leerkrachten (voor ongeveer 190.000 moslims van Marokkaanse oorsprong).

De opleiding van de leerkrachten is toevertrouwd aan het Hoofd van Eredienst van de Moslims in België. In onze voorgaande uitgaven, o.m. september 1998, vermeldden we reeds de geplande opleiding in Laken (Brussel) en het vormingsinitiatief aan de Rijksuniversiteit van Gent.

De Turkse islamleerkrachten vinden een goede opleiding belangrijk voor de toekomst. Concrete voorstellen moeten zich echter nog waarmaken en het Hoofd van Eredienst zal dit zeker van nabij dienen te volgen.

Hoe zit een leerplan en jaarprogramma voor islamonderwijs in elkaar ?

Er bestaat nog geen nationaal leerplan voor islamonderwijs. Dat moet opgesteld worden door het Hoofd van Eredienst. Daarom heeft men in de Islamleraarsvereniging elkaar geholpen met het samen opstellen van een voorlopig leerplan, dat voor het basisonderwijs werd uitgewerkt in hun eigen leeruitgaven.

De elementen van het islamonderricht, die in het basisonderwijs voorkomen, komen in verschillende intensiteit terug in de diverse vormen van het middelbaar onderwijs: al naargelang het Humaniora, Technisch- of Beroepsonderwijs is zal de leerkracht zich aanpassen aan zijn leerlingen. Het voorbeeld werd aangehaald van bijvoorbeeld een klas met zes leerlingen: twee komen van een katholieke school en ontvingen nog geen islamonderricht, twee komen van een

gemeenschapsschool en ontvingen reeds islamonderwijs, twee volgden voordien niet-confessionele zedenleer. De leerkracht zal met deze samenstelling rekening houden bij zijn onderricht.

Er is een zestal leerlijnen die zowel in basis- als in secundair onderwijs terugkomen: de zes geloofsartikelen, de zuilen van de islam en hun beleving, het leven van de profeet, de eerste vier kaliefen, de algemene gedragsregels en de gebedsverzen van de Koran die de gelovige behulpzaam zijn bij zijn dagelijks gebed. Vanaf het vierde leerjaar van het Lager Onderwijs wordt de moeilijkheidsgraad op deze leervlakken telkens aangepast. Bovendien wordt ook met elke leerling afzonderlijk en zijn/haar ontwikkeling van islambeleving rekening gehouden.

In Limburg helpen de leerkrachten elkaar met het uitwerken van de lessen en dat betekent voor hen een grote steun. De Turkse islamleerkrachten verwachten binnenkort steun van voorstellen voor een leerplan dat het Hoofd van Eredienst zal geven. Zij zijn bereid daaraan concreet mee te werken.

LITERATUUR VOOR DE MOSLIMJEUGD

Amina Sebbar

De meeste boeken over de islam zijn geschreven door niet-moslims en vanuit niet-islamitisch oogpunt. De onderwerpen gaan meestal over de algemene punten zoals: het ontstaan van de islam en de vijf zuilen. De persoonlijke beleving komt niet aan de orde.

AL NISA kinderpagina

Het AL NISA maandblad is een blad voor vrouwen en kinderen. Vanaf het ontstaan tot op heden wordt daarin een aantal pagina's aan de kinderen besteed. In het begin slechts twee pagina's, nu al weer een aantal jaren vier pagina's per nummer. In de beginjaren waren de onderwerpen onsamenhangend. Het ontstaan van de islam en de vijf zuilen

kwamen ook zeker aan bod. Daarnaast verhalen over de profeet Mohammed (vzmmh) en alle andere profeten, andere islamitische verhalen (soms vertaald uit buitenlandse boeken) en over het dagelijks leven van een moslim. Soms een puzzel of een wedstrijd. Als illustratie werd de eerste jaren volstaan met hier en daar een plaatje. Vanaf 1989

kwam er af en toe een kleurplaat bij, die werd overgenomen uit Engelstalige boeken.

kinderen een blad voor mama en niet iets voor hen zelf.

In 1990 werden er door een moslimzuster islamitische teksten gemaakt op Nederlandse kinderliedjes zoals 'Klein, klein kleutertje' en 'In Den Haag daar woont een graaf'.

In maart 1992 begon de eerste reeks: 'de profeten van Allah'. Verhalen over de profeten Adam, Nuh, Hud, Salih, Loeqman, Ibrahim, Lot, Joesoef en Mozes, veelal vertaald uit het boekje 'Islam for children' van Ahmed von Denfer.

Vanaf 1994 verleende Zaynab Allam haar medewerking aan de kinderpagina's. Zij had onder andere veel knutselideeën en voorzag vanaf dat moment de kinderpagina van een kleurplaat van eigen hand.

In 1996 kregen we hulp van onze jonge lezers bij de 'Landenreeks'. Landen als Marokko, Turkije, Egypte, Suriname en Indonesië kwamen aan bod. Na wat algemene informatie vertelden de kinderen hun eigen ervaring en Zaynab maakte er een mooie tekening bij. Ook van de hand van Zaynab was de serie over dieren (dromedaris, platvis, schoenbekooievaar, spin) en de serie Kind&Kunst (architectuur, kalligrafie, tapijtkunst, mozaïek) in 1997.

In 1998 was het de taak van Zehra Ozkaya om de kinderen wat te vertellen. Zij besteedde vooral aandacht aan het leven van de profeet Mohammed en de islamitische maanden. Vanaf het eerste nummer van de 18^e jaargang van Al Nisa is Naeeda Aurangzeb begonnen met een namenreeks. Islamitische jongens en meisjesnamen worden onder de loep genomen. Wat is de betekenis en de geschiedenis van veel voorkomende namen?

Afwisselende onderwerpen dus, soms voor erg jonge kinderen, dan weer voor de iets ouderen. Toch bleef AL NISA voor mijn

'YASMINA' en 'WALAD'

Al vaak had mijn dochter (toen ongeveer 10 jaar) te kennen gegeven een eigen blad te willen. In de winkel zag ze al veel leuke gekleurde bladen liggen. We namen een abonnement op het meest gelezen meisjesblad. Om te weten wat deze meisjes zo leuk vinden om te lezen, las ik het blad zelf ook. Al snel ontdekte ik dat vele onderwerpen niet aansluiten op de belevingswereld van moslimmeisjes. Strips gaan vooral over verliefdheid en verkering, iets waar moslimmeisjes (nog) niet mee bezig zijn, niet mee bezig mogen zijn of op een hele andere manier mee bezig zijn. Meisjes die brieven schrijven, kleding showen of iets over zichzelf vertellen zijn altijd Nederlandse (niet-moslim) meisjes. Er vindt dus voor de moslim (allochtone/buitenlandse) meisjes geen herkenning plaats. Reden genoeg voor moslimouders om hun kinderen geen eigen abonnement op een tijdschrift te geven.

Zo ontstond het idee een eigen blad op te zetten voor moslimmeisjes: 'Yasmina'. Erover nadenkend kwamen er voldoende ideeën. Zaynab Allam vonden we bereid om een strip te tekenen en een aantal illustraties te maken. Het eerste nummer was één en al knip- en plakwerk en geprint met een matrixprinter (niet echt duidelijk). Adressen vonden we via AL NISA en we mochten ook het AL NISA postbusnummer gebruiken. Het eerste nummer stuurden we gratis toe, voor een abonnement vroegen we vijf gulden. Het duurde even, maar er kwamen reacties en abonnees. Ook jongens reageerden: zij wilden ook een eigen blad! Zo ontstond dus 'Walad'.

Enkele reacties van onze lezers

'Ik vind het knap dat jullie dit blad hebben opgezet' (Saira, 14 jaar oud)

'We zien jullie blad graag tegemoet' (Sakina)
 'Ik vind Yasmina een leuk blad, ga zo door!' (Fatma, 14 jaar)
 'Een goed initiatief. Succes!'
 'Gefeliciteerd met het nieuwe moslimmeidenblad' (Waldini, 12 jaar)
 'Dit moslimblad Yasmina lijkt me erg leuk en zeer interessant. Ik ben blij dat er nu een moslimblad voor meiden is' (Inass, 14 jaar)
 'Ik wens jullie veel moed en sterkte met jullie fantastische initiatief' (Chadidja uit België)
 'Leuk hoor dat blad Yasmina' (Jamila)
 'We vinden het leuk dat jullie hiermee begonnen zijn! Bedankt hiervoor!' (Ismael en Meryem)
 'Wij vonden de bladen leuk, maar veel te vlug uit. We hopen dat de bladen flink zullen groeien' schreven Amina, Mariam, Latifa en Yunus Zaidi

Abonnementen

In totaal hebben we nu 55 abonnees door heel Nederland en twee in België. Jammer dat niet iedereen die een proefnummer kreeg ook lid werd, maar wel begrijpelijk. Ze verwachtten waarschijnlijk een leuk gedrukt blad in kleur. Echt professioneel zag het eerste nummer er ook niet uit. Inmiddels zijn we aan de tweede jaargang begonnen en het wordt steeds leuker en de kwaliteit is zeker verbeterd.

De bladen proberen de ontspanning te laten aansluiten op de belevingswereld van de moslimkinderen zodat herkenning kan plaatsvinden. Daarbij wordt informatie met uitleg over de islam gegeven. Traditioneel islamitische ouders (Turkse en Marokkaanse) hebben vaak moeite om uitleg te geven bij islamitische waarden en normen en vooral regels. Hierdoor zijn de regels moeilijk op te volgen voor de kinderen; ze leven dan 'tussen twee culturen' en vervreemden vaak van hun ouders met alle gevolgen van dien.

De bladen zijn een aanzet tot lezen voor de Turkse en Marokkaanse jongens en meisjes en niet te vergeten Somalische en andere uit islamitische landen afkomstige vluchtelingen. Verder zal het hen helpen te integreren. In de media en de Nederlandse samenleving wordt vaak negatief gedaan over de islam: "Als de jongeren de islam maar laten vallen, dan integreren ze pas

goed" hoor je vaak. Ik denk dat het tegenovergestelde waar is. Behoud van geloof is behoud van eigen waarde. Lereren hun geloof toe te passen in Nederland en weten wát bij het geloof hoort en wát bij de cultuur is veel positiever. Via de bladen "Yasmina" en "Walad" proberen we ze op een prettige manier met de islam te laten omgaan, zich bewust te laten zijn van hun eigen waarde, goede voorbeelden te geven. Allemaal dingen waardoor ze zich makkelijker kunnen 'bewegen' in de Nederlandse samenleving.

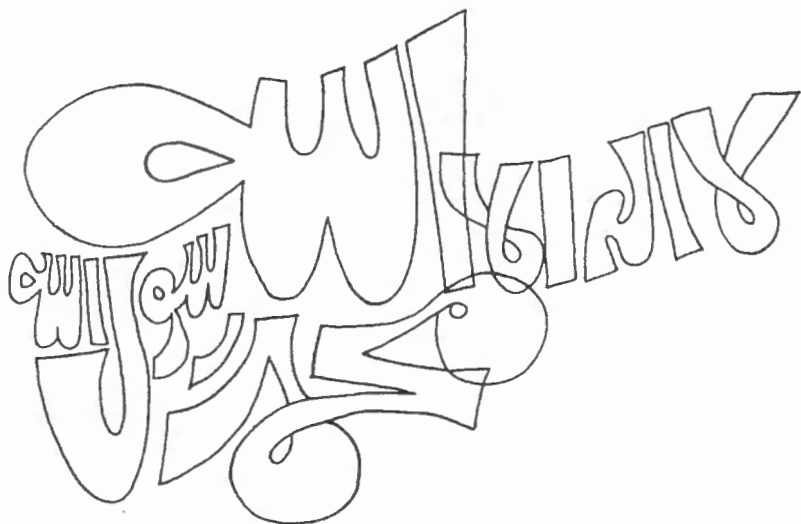
Helaas lezen de kinderen het blad erg snel uit en is uitbreiding noodzakelijk. Tot nu toe zijn al verschillende onderwerpen aan bod geweest: zoals "portret", "kennismaken met", "persoonlijke verzorging", "muziek", "oorlog en vrede". Er zijn nog veel andere ideeën, zoals "Vriendinnen": moslimmeisje vriendin met niet-moslimmeisje. In "Portret" laten we zien hoe verschillend moslimmeisjes kunnen zijn. In "Vriendinnen" kun je laten zien dat deze vriendschappen heel goed mogelijk zijn. "Kennismaken met...": hierin vertellen de iets oudere meisjes over hun studie en hoe ze met islam omgaan. "Werken bij...": moslimjongeren laten vertellen over hun baan. "Nederlandse feesten": hoe gaan we daar mee om? Wat betekenen ze eigenlijk?

In de strip die nu loopt gaat over een meisje dat op zoek is naar een sport, waarbij tegelijk informatie wordt gegeven over de betreffende sport. Een ander onderwerp voor een strip kan zijn: een moslim- en een niet-moslimmeisje komen bij elkaar thuis en vertellen over elkaars gewoontes. Het vervolgverhaal krijgt na veel problemen een goed eind en wil laten zien dat een meisje met hoofddoek net zo slim en leuk kan zijn als eentje zonder. Verder denken we aan boeken, muziek, film en tv-programma's,

voedingsmiddelen en verzorging, school, kleding, etc.

We willen graag uitbreiden maar de kosten daarvoor zijn te groot. We hebben bij twee instanties subsidie aangevraagd, maar die is helaas afgewezen.

U kunt lid worden door fl 5,- (per jaargang) over te maken op rekeningnummer 17.39.43.012 t.n.v. A. Sebbar onder vermelding van 'Walad' of 'Yasmina' en de jaargang. De eerste jaargangen kunnen in een keer toegestuurd worden.

DE ISLAM EN RELIGIEUS PLURALISME

M. Geijbels, mhm

I. INLEIDING

Wanneer de naam islam genoemd wordt, denkt men tegenwoordig onmiddellijk aan fundamentalisme en is men geneigd de islam hiermee te identificeren. Maar er is meer wat moslims denken en doen. Als wij open oren en ogen hebben, zal blijken dat wij in de Islam ook andere richtingen kunnen waarnemen, zelfs pluralisme. Pluralisme is verankerd in de Koran.

Indonesië werd in 1945 onafhankelijk en is gebaseerd op de panca sila (vijf grondslagen): erkenning van één God, humaniteit, nationalisme, democratie, sociale gerechtigheid, ofschoon de meerderheid van de bevolking muslim is (bevolking 188.327.000, moslims 163.560.000).

Pluralisme in de filosofie is de leer volgens welke de werkelijkheid uit een veelheid van zelfstandige zijnden bestaat die zich niet laten herleiden tot verschijnselen of wijzen van een enkele realiteit (monisme). Men kan onderscheiden: een volstrekt en een gematigd pluralisme. Volgens het volstrekt pluralisme bestaat er een veelheid van zijnden, elk volkomen op zichzelf, in een volstreekte veelheid, eindigheid, afgeslotenheid en tegenstelling. Gematigd pluralisme aanvaardt een veelheid van werkelijk zelfstandige zijnden die echter niet in zichzelf besloten en van andere afgesloten zijn. Het zijn delen die samen een orde-eenheid vormen. (Winkler Prins, s.v. pluralisme). Volstrekt pluralisme bestaat niet, maar gematigd pluralisme is onvermijdelijk. Het betekent dat de mens en zijn zijnsruimte (zijn milieu en tijdgenoten), ondanks eenheid in God en bestemming en ondanks fundamentele, gemeenschappelijke structuren, uit zoveel verschillende en veelvoudige werkelijkheden gevormd worden, dat de menselijke ervaring zelf uit meerdere bronnen voortkomt.... en zij deze veelvoudigheid theoretisch noch praktisch kan terugbrengen tot één noemer (systeem), van waaruit deze veelheid afleidbaar,

begrijpbaar en beheersbaar zou zijn. (Karl Rahner, Herders Theologisches Taschenlexikon, s.v. Pluralismus). Dit geldt ook voor de godsdiensten. Religieus pluralisme bestaat dus hierin dat men het bestaan erkent van meerdere godsdiensten (religies) die elk één of meerdere specifieke eigenschappen bezitten, maar ook een zekere mate van verwantschap vertonen. Tolerantie, juist verstaan, heeft in pluralisme zijn diepste wortels, zegt Rahner.

Religieus pluralisme kan men onderscheiden in intra-religieus-pluralisme, i.e. pluralisme binnen één en dezelfde godsdienst en inter-religieus pluralisme, i.e. pluralisme tussen meerdere godsdiensten (Beck).

II. INTRA-RELIGIEUS PLURALISME IN DE ISLAM

De islam is geen monoliet, maar een grootheid die bestaat uit meerdere groeperingen. De twee voornaamste groeperingen zijn de Soennieten en de Sji'ieten. De oorsprong van deze twee groeperingen ligt in de politiek, zoals de meeste afscheidingspogingen in de islam verband houden met politieke situaties. De twee groeperingen hebben zich ontwikkeld, in leer en praktijk, tot twee verschillende soorten islam met elk een grote pluriformiteit. De Sji'ieten hebben eigen verklaringen van de wet (sjar'i'a) en een eigen traditie (soenna). De Sji'ieten kregen ook meerdere vertakkingen: De Zaydieten, de Isma'iliëten

en de Imamieten, afhankelijk van de erkenning van het aantal imams of leiders van hun gemeenschap. De Zaydieten gaan tot vijf, de Isma'ïlieten tot zeven en de Imamieten tot twaalf. Deze laatste vorm van Sji'ïsme is de officiële godsdienst van Iran. Verder ontstonden uit het Sji'ïsme sectarische bewegingen zoals de neo-Isma'ïlieten, de Druzen, de Noesairi en de Baha' i, een beweging die voortkwam uit het Babisme.

Bij de Soennieten vinden we verschillende richtingen:

(1) De Traditionalisten, die de overgeleverde leer en praktijk van de islam volledig eerbiedigen. Veranderingen en aanpassingen van de religieuze wet (de sjarie'a) zijn overbodig. Het is niet de wet of de islam die moet veranderen, maar de moslims. De voornaamste representanten van deze groep zijn vele wetgeleerden en godsdienstleraren ('oelema', 'foeqaha'), Jansen noemt hen reiterators, 'herhalers', (Militant Islam, p.134).

(2) De Radicalisten, die veranderingen en aanpassingen willen aanbrengen in de islam. Er zijn tweeërlei radicalisten: (a) moslims die op geleidelijke en vreedzame wijze veranderingen willen bewerkstelligen door mensen bewust te maken van de noodzaak van politieke en opvoedkundig hervormingen, op de manier van latere ideeën van Mohammed Abdoeh (1849-1905), fabiaans hervormer van de islam, en (b) andere moslims die onmiddellijke hervormingen eisen deze desnoods met geweld willen afdwingen. Hun voorloper en mentor is Djamaloeddin al-Afghani (1839-1893). Deze laatste radicalisten worden dikwijls fundamentalisten of islamisten genoemd. Wij spreken liever van politieke activisten. Bekende groeperingen zijn de Moslim Broeders (al-Ichwaan al-moeslimoen) gesticht in Egypte door Hasan al-Banna (1929-1949), nu wijd vertakt in andere moslim landen, de Hamas in Palestina,

de Federation Islamique Armée du Salut (FIS) en de Groupe Islamique Armée (GIA) in Algerije.

(3) De Modernisten, vrome of gesecculariseerde moslims, die op eigentijdse aanpassingen en veranderingen willen doorvoeren in de islam. Enkele voorbeelden - zij zijn niet talrijk - zijn de onlangs overleden filosoof M.A. Lahbabi, Hasan Hanafi, Abdoellah Laroui, Prof. Mehment Aydin, Mohammed Talbi, Ali Meraad, Mohammed Arkoun, Aboe Zayd, de dichter-filosoof Mohammed Iqbal, die helaas (nog?) geen navolgers heeft gevonden om zijn visies neergelegd in zijn gedichten en in 'The Reconstuction of Religious Thought in Islam' door te zetten.

(4) Een vierde categorie, niet talrijk maar zeer invloedrijk, zijn de politici, die de godsdienst gebruiken, of beter gezegd misbruiken, om politieke macht te verkrijgen of te bestendigen. Jansen noemt hen exploiters, 'uitbuiters'. (p.1134).

(5) De vijfde groep zijn de gewone gelovigen, de mensen van de Volks Islam, meestal analfabeten of weinig ontwikkelde moslims, die sterk beïnvloed worden door de moellahs (godsdienstleraren) of hun heil en troost zoeken in heiligenverering; zij vinden hun religieuze voldoening niet zozeer in de moskee (masdjid), maar in een heiligdom (mazaar, ziyara).

(6) Tenslotte zijn er de soefis, leiders van mystieke bewegingen en hun volgelingen, die in het hartje van de islam niet te vinden zijn, maar daarbuiten in groten getale voorkomen.

Uit de bovenstaande blijkt dat de islam binnen zijn gelederen (intra-religieus) pluralistisch is en veel ruimte geeft aan religieus pluralisme. Er is slechts één strenge beperking. De positie van de profeet Mohammed is onaantastbaar. Hij is de laatste

profeet, het zegel der profeten (Koran 33:40). Wie daaraan tomt, wordt niet langer in de gemeenschap geduld. Dat ondervonden de Ahmadi, wier stichter Mirza Ghulam Ahmad (1835-1908) zich uitgaf voor profeet (*nabi*). In 1974 werden zij tijdens een bezoek van moslimse staatshoofden door de National Assembly van Pakistan tot niet-moslims verklaard.

III. INTER-RELIGIEUS PLURALISME IN DE ISLAM

1. DE KORAN

De koran is de verzameling van Mohammeds prediking. Mohammed predikte eerst in Mekka (610-622), daarna in Medina (622-632). In Mekka wordt gezegd dat mensen niet tot het geloof gedwongen mogen worden (Koran 10:99; 18:29). De moslims moeten niet twisten met de lieden van de Schrift (29:46). Lieden van de Schrift zijn de joden en de christenen (29:46; 2:105 en *passim*). Na het verbreken van de banden met de Mekkanen en de verhuizing (*hidj-ra*) van Mohammed naar Medina (622) gaat de prediking voort in dezelfde geest. In de Tora is rechte leiding (5:44), volksgroepen en stammen worden uitgenodigd tot vriendschap met elkaar (49:13) en vrijheid moet geëerbiedigd worden (2:256).

Gedurende de eerste twee jaren in Medina ging de prediking in dezelfde geest voort als in Mekka. Mohammed trachtte de joden en christenen voor zich te winnen. De gebedsrichting (*qibla*) van de moslims, ingesteld in Mekka, bleef Jeruzalem en op de grote verzoendag (*yom kippoer*) van de joden werden de moslims verzocht te vasten. Daarna veranderde de situatie van de joden drastisch. Jeruzalem werd de *qibla* en het vasten van de maand (*ramadan*) werd voorgeschreven. Twee van de Joodse stammen werden verbannen en van de derde werden de mannen omgebracht en de

vrouwen en kinderen verkocht als slaven. Hadden zij geheuld met de vijandige Mekkanen? De christenen bleven eerst nog vrienden, omdat zij gunstiger gestemd bleken jegens de moslims (5:82) dan de joden. Op den duur veranderde ook hun situatie. Zij werden ervan beschuldigd te redetwisten met de gelovigen, het wezenlijke te verbergen (3:65-71) en de moslims weer tot ongelovigen te maken (2:109). De moslims mogen de christenen en de joden niet tot bondgenoten maken (5:51), maar moeten hen bestrijden totdat zij naar vermogen onderdanig de schatting opbrengen (9:29).

Zowel voorstanders als tegenstanders van religieus pluralisme in de islam kunnen zich blijkbaar op de koran beroepen. Dit probleem kan alleen door een relevante koranverklaring opgelost worden. De traditionele exegese (*tafsir*) schijnt hiervoor geen gelegenheid te bieden, ofschoon er wel aanzetten zijn, namelijk de omstandigheden van de openbaring (*asbaab al nuzoel*), i.e. het onderscheid tussen Mekkaanse en Medina'sche verzen in de koran zelf, en de theorie van de afschaffing waardoor sommige verzen worden gezien als 'afgeschaffd' (*naasich*) en andere als 'afgeschaffd' (*mansoech*, zie 2:106)

Moslimwetenschappers hebben pogingen ondernomen om de koranexegese te vernieuwen om enkele namen te noemen: Mohammed Abdoeh, Rashied Rida, Sir Sayyad Ahmad Khan, Khalaf Allah, Kamal Hussein, Fazl ur Rahman, Muhammad Arkoun, Aboe Zayd, Riffat Hassan. Hun pogingen hebben tot heden niet veel bijval gevonden in de wereld van de islam. De schrift- en wetgeleerden (*oelama foeqaha*) vormen hier een groot struikelblok. Schrijver dezes had eens een discussie in Pakistan met een arts over de noodzaak van historisch kritische exegese van de Schriften (Koran en Bijbel). Aan het einde van de conversatie zei de arts: 'Ik zou de koran willen interpreteren

zoals u dat doet in tegenstelling tot onze leraren (*maulânâ's*), maar ik durf niet for fear I shall become a kâfir, uit angst dat ik een ongelovige zal worden'.

2. DE TRADITIE

Traditie in islam heet soenna (soenna betekent: gewoonte) en bestaat uit de woorden en handelingen van de profeet Mohammed en de eerste generatie moslims, eerst mondeling overgeleverd en in de 9e eeuw op schrift gesteld. Na de koran is de traditie de voornaamste bron van de islam. Zij omvat praktisch alle facetten van de islamitische leer en praktijk. Hier volgen enkele voorbeelden van religieus pluralisme die erin voorkomen. (Hamidullah, pp. 167-172).

Bekend is de Oorkonde van Medina, die wel eens de eerste grondwet van de geschiedenis genoemd wordt. Clause 25 zegt, 'De joden ... vormen een gemeenschap met ... de gemeenschap (deel uitmakend) van de gelovigen (i.e. moslims)'. Joden en christenen bekleedden hoge posten en vervulden voornamelijk functies in de vroege islamitische gemeenschap. De profeet stuurde Amr ibn Umayyah ad-Damri (geen moslim) naar de Negus in Abyssinië om hem te vragen de moslim immigranten niet uit te wijzen. Een christen arts had zijn praktijk in enkele vertrekken onder de minaret van de Ka'ba moskee in Mekka. In zijn verdrag met de christenen van Nadjraan gaf de profeet de christenen niet alleen garantie voor hun persoon en bezit, maar liet ook de benoeming van bisschoppen en priesters over aan de christelijke gemeenschap. De profeet zou gezegd hebben: 'Wie niet-moslim onderdanen onderdrukt, zal mij de Dag van de Opstanding zien als hun voorspreker.' (Abu Dawud). Al Balaadhuri bericht dat de kalief Oemar de gouverneur van Syrië verzocht hem een Griek te sturen die de rijksinkomsten (administratie) in orde kon

brenge. Hij benoemde een christen tot hoofd van de administratie in Medina.

3. DE SJARI'A

De Sjari'a is de islamitische wetgeving die naast de geloofsleer regels voor het maatschappelijk leven bevat. Zij is gebaseerd op de koran en de soenna. Bij de Soennieten verklaren vier verschillende scholen de toepassing van de Sjari'a: de Hanafi, Shafi'i, Maliki en de Hanbali, waarbij zij gebruik maken van verschillende regels. Tussen de scholen (riten) bestaat zowel intra-religieus als inter-religieus pluralisme, al zijn de verschillen meestal niet erg groot. Wij volstaan met twee voorbeelden. Tussen de Hanafieten en Shafi'ieten is er verschil in ritueel van het institutionele gebed (*salaat*). Bij de Hanafieten mogen niet-moslims moskeeën en heiligdommen bezoeken, terwijl bij de Malikieten de toegang voor niet-moslims verboden is.

Wetgeleerden in de vroege islam verdeelden de wereld in *daar-al harb* 'Huis van de Strijd' en *daar al-islam*, 'Huis van de Islam'. De moslims hebben de plicht om te trachten het eerste te veranderen in het tweede. De methode hiervoor was *djihaad fi sabieli llah*, 'inspanning op Allah's weg'. Het woord *djihaad* wordt dikwijls weergegeven als 'heilige oorlog'. Een beter weergave is 'wettelijke oorlog' (Vermeulen), omdat de wetgeleerden allerlei voorwaarden hadden gesteld aan gewapende strijd (Glassé, s.v. *djihaad*). Voor een *djihaad* moesten de ongelovigen eerst opgeroepen worden tot bekeerling. De *djihaad* moest uitgeroepen worden door een bevoegd en vroom moslim. Succes moest verzekerd zijn. Zodra de ongelovigen de islam of de status van *dhimma* (bescherming) aanvaard hadden moest de strijd gestaakt worden.

Sommige niet-moslims, de 'Lieden van de Schrift' (*ahl al kitaab*), d.w.z. de joden,

christenen en de sabiërs, werden niet gedwongen moslim te worden. Zij die trouw bleven aan hun godsdienst ontvingen de status van *dhimmi*, 'beschermd burgers'. Deze status hield in dat zij recht hadden op bescherming (*dhimma*) van hun persoon en bezit en vrijheid van godsdienst op voorwaarde dat zij aan de moslims hoofdelijk belasting (*djizya*) betaalden en zich onderdanig bleven gedragen. De *dhimmi* genoten een zekere mate van autonomie, b.v. zij mochten hun eigen familierecht volgen en alcoholische dranken gebruiken, wat moslims verboden is. Wel werden hen ook zekere beperkingen opgelegd, zoals kledingvoorschriften, het verbod op paardrijden en het uitoefenen van bepaalde beroepen (Prisma van de Islam).

De andere niet-moslims, zoals hindoes en boeddhisten, kwamen er minder goed af. Zij konden kiezen tussen islam of de doodstraf, wanneer zij in een wettelijke oorlog overwonnen waren. Deze theorie van de wetgeleerden bleek moeilijk houdbaar. Reeds de wetgeleerden van de klassieke islam waren verdeeld in de toepassing ervan. Tijdens de Moghul regering (moslim) in Indië (1526-1857) werden de hindoes behandeld als *dhimmi*, net als de Lieden van de Schrift.

Sedert de kolonisatie (19e en 20e eeuw) en het uiteenvallen van de moslimgemeenschap (*oemma*) in de 20e eeuw in verscheidene onafhankelijke staten is de theorie van de twee 'huizen' en de oude vorm dan *djihaad* (aanvallend) praktisch onmogelijk geworden. Tegenwoordig benadrukken moslimauteurs bijna alléén de defensieve functie van de *djihaad*.

Zelfs een reactionair theoloog als Mawlana Mawdoedi spreekt alleen van 'defensieve' en 'correctieve' *djihaad* (Esposito, p. 149). Voor het verspreiden van de islam gebruikt men nu

liever het systeem van *da'wa* letterlijk 'uitnodiging'. Ook het systeem van *dhimma* is in onbruik geraakt en vervangen door moderne vormen van multiconfessionele samenlevingen (Glassé, s.v. *dhimmi*). Toch heerst in sommige moslim landen nog steeds de geest van *dhimma*. Niet-moslims worden behandeld als tweederangsburgers of zelfs onderdrukt.

4. VERANDERING VAN GODSDIENST

Een netelige kwestie in religieus pluralisme is voor de islam verandering van godsdienst. Moslims beschouwen iemand die de islam verlaat als een afvallige. In Pakistan zegt men kort maar krachtig: *moertadd ki sazâ maut* 'de straf voor een afvallige is de dood'. De koran heeft hierover geen duidelijke uitspraak, maar op basis van de traditie hebben rechtsgeleerden voor een afvallige moslim man de doodstraf voorgeschreven. Een afvallige vrouw moet veroordeeld worden tot gevangenisstraf, totdat zij op haar besluit terugkomt. De Rushdie affaire heeft de kwestie weer actueel gemaakt.

Volgens S.A. Rahman, eens Chief Justice of Pakistan, 'is er totaal geen sprake in de koran van wereldlijke straf voor afval van de godsdienst behalve straf in de vorm van verlies van de geestelijke genade van de islam of de burgerlijke status en hiermee gepaard gaande voordelen als lid van de gemeenschap' (Rahman, p. 131). Zelfs de straf van *ta'zîr*, de straf opgelegd door een rechter, zou niet gegeven moeten worden (Rahman, p. 138). In deze materie schijnt er dus discrepantie te zijn tussen Koran en Soenna en verschil van mening onder rechtsgeleerden. In feite is de straf voor geloofsafval afgeschaft door de Osmaanse regering in 1844 (Glassé, s.v. Apostasy)

IV. BESLUIT

Wij trekken dezelfde conclusie als Dick Mulder en stellen (Mulder, *Wereld en Zending*, 1995, No.1):

- dat er een beroep gedaan kan worden op het goddelijke woord dat er inzake religie van dwang geen sprake kan zijn.
- dat de koran positieve uitspraken doet over joden en christenen.
- dat joden en christenen een beschermde positie hadden in islamitische rijken.
- dat een tolerante exegese over de leer van 'het gebied van het zwaard' mogelijk is.

Daar staat tegenover:

- dat er in de koran ook negatieve uitspraken over joden en christenen te vinden zijn.
- dat de oorspronkelijke leer over het gebied van het zwaard geen godsdienstvrijheid aan 'polytheïsten': gunt.
- dat de positie van joden en christenen in een islamitische samenleving soms niet voldoet aan de eisen van een democratische samenleving.
- dat de sjari'a overgang van de islam naar een andere godsdienst verbiedt.

Weegt men deze gegevens tegen elkaar af, zegt Mulder, dan lijkt de conclusie gerechtvaardigd, dat een gesprek met moslims mogelijk, nodig en belangrijk is. Christenen, zegt Mulder terecht, moeten daarbij bedenken dat ook in hun kringen volledig recht op godsdienstvrijheid een betrekkelijk recent verschijnsel is. Hetzelfde geldt voor de erkenning van religieus pluralisme.

LITERATUUR

- Beck, Herman, Aantekeningen van lezing 'Religieus pluralisme in de Islam', TFT Tilburg, 2 november 1996
- Exposito, John L., *Islam and Politics*, Syracuse, Syracuse University Press, 1984
- Hamidullah, Dr. M., *Introduction to islam*, Lahore, Sh. Muhammad Ashraf, 1979
- Allama Muhammad Iqbal, *Reconstruction of Religious Thought in Islam*, Lahore, SA. Muhammad Ashraf, 1965
- Jansen, G.H. *Militant Islam*, London, Pan Books Ltd. 1979
- Morgan, Kenneth. W., *Islam - The Straight Path. Islam interpreted by Muslims*, New York, The Ronald Press Company, 1958
- Mulder, Dick, 'Godsdienstvrijheid in de wereldreligies' in: *Wereld en Zending*, 1995, No 1.

INTEGRATIE VAN MOSLIMS IN DE GEZONDHEIDSZORG

Verslag van een studiedag door Ane Mulder, 3 maart 1999, Amersfoort

Op 3 maart 1999 werden de resultaten gepresenteerd van een pilot-project aan het Universitair Medisch Centrum (UMC) te Utrecht over multiculturele geestelijke verzorging in zorginstellingen. Twee jaar lang was Dr. A. Karagül aangesteld als imam binnen het UMC om te onderzoeken in hoeverre er behoefte was aan geestelijke verzorging onder moslim patiënten. Het UMC kende natuurlijk al geestelijke verzorging voor christenen, humanisten en joden. Maar de toename van allochtone patiënten van moslim en hindoe komaf, maakte het wenselijk om op de patiënt gerichte zorg ook te vertalen in geestelijk opzicht. Een begin van integratie dus voor moslims en hindoes ook binnen de zorginstellingen.

Pijnlijke beslissingen

De kans dat allochtone medelanders in een zorginstelling opgenomen moeten worden is groot, want de Volksgezondheid Toekomstverkenning van het RIVM wijst uit, dat in 2015 allochtonen de grootste groep zullen zijn met gezondheidsachterstanden. En in artikel drie van de kwaliteitswet voor de gezondheidszorg staat dat als een patiënt meer dan vierentwintig uur in een zorginstelling verblijft, er geestelijke verzorging beschikbaar moet zijn, die aansluit bij de godsdienst of levensbeschouwing van de patiënt. Dit betekent dat er pijnlijke beslissingen genomen moeten worden door directies van zorginstellingen over de verdeling van de beschikbare tijd voor geestelijke verzorging. Tot nu toe werd de geestelijke verzorging voornamelijk uitgevoerd door rooms-katholieke en protestantse pastores; kleiner was het aantal aangestelde humanistische raadmannen en joodse rabbijnen. Maar omdat het aantal christenen in de samenleving getalsmatig afneemt en het aantal allochtonen toeneemt, ligt het voor de hand dat de christelijke pastores in aantal zullen moeten inleveren ten gunste van het aantal imams en pandits!

Registreren van levensbeschouwing bij opname?

Tot voor kort was er in de meeste ziekenhuizen, verpleeghuizen, psychiatrische centra of instellingen voor verstandelijk gehandicapten geen imam of pandit aangesteld. De christelijke, joodse of humanistische geestelijke verzorgers hielpen allochtone cliënten gewoon voor zover mogelijk en riepen soms ad hoc de hulp in van een allochtone geestelijke. Zo creëerde elke dienst geestelijke verzorging van een ziekenhuis, waar veel allochtone patiënten kwamen, een lokaal netwerk van imams of pandits.

Nu liep dat niet altijd zonder problemen, want vind maar eens een imam in het weekend of midden in de nacht. En kan een Turkse imam met Marokkaanse patiënten omgaan, spreekt hij de taal wel en accepteren de patiënten hem überhaupt? Moet je dan een speciale imam voor het ziekenhuis of psychiatrische instelling aanstellen? Maar is dat wel nodig. Willen de moslims dat bijvoorbeeld zelf wel. En wat voor soort problemen zal zo'n imam tegenkomen, immers de islam kent geen geestelijke verzorger, los van moskee of geloofsgemeenschap?

Uit het project aan het UMC bleek dat 93% van de ondervraagde moslims het nodig

vindt, dat er een imam beschikbaar is in het ziekenhuis en 85% heeft het meeste behoefte aan een gesprek. Ook voor de controle op de maaltijden is een imam belangrijk (80%), zijn ze wel zuiver klaargemaakt naar islamitische voorschriften? Bovendien vond 74% van het ziekenhuispersoneel het heel belangrijk om achtergrond informatie te krijgen over allochtone patiënten en natuurlijk ook in relatie tot medisch-ethische kwesties.

Er was echter één probleem, niet alle allochtone patiënten zijn moslim, sommigen zijn hindoe of christen. Bovendien staat het allochtoon-zijn niet met een bordje op het voorhoofd van de mensen geschreven. Moet de levenbeschouwing dan weer geregistreerd worden bij opname? Maar dat was in het gesecculariseerde Nederland toch net afgeschafte! En als je de levensbeschouwing registreert, moet je dat dan ook niet met de etniciteit doen? Een moslim uit Indonesië is toch iemand anders dan een moslim uit Marokko!

Algemene levenbeschouwelijke pastorale vorming?

Duidelijk is inmiddels wel, dat allochtone geestelijke verzorgers nodig zijn in zorginstellingen. Maar je kunt toch niet zomaar een willekeurige imam aanstellen in een grootstedelijk ziekenhuis? Dat was de ervaring toch ook uit met pastores, rabbijnen en humanistische raadmannen? En er is toch niet voor niets een beroepsvereniging van geestelijke verzorgers ontstaan, de Vereniging van Geestelijke Verzorgers in Zorginstellingen (VGVZ)? Het is dus ook voor allochtone geestelijke verzorging belangrijk om na te denken over zaken als ambt, professionaliteit, identiteit en landelijke profilering. Een geestelijke verzorger komt niet namens zichzelf, hij is altijd gezonden door een geloofsgemeenschap en verbonden met een levensbeschouwelijke traditie. En dat fenomeen kenden moslim- en hindoe-

gemeenschappen in Nederland niet. Inmiddels zijn de Raad voor de Moskeeën en de Stichting Sanatan Platform (Hindoe) bereid gevonden om voor een aantal imams en pandits als uitzendende instantie te functioneren.

Een tweede punt was de professionaliteit, immers, werken binnen de context van een algemeen ziekenhuis, een psychiatrische instelling, een verpleegtehuis of een instelling voor verstandelijk gehandicapten, doe je niet zomaar even. De leerroute van de zojuist genoemde beroepsvereniging omvat daarom ook een klinisch pastorale vorming, begeleiding in de vorm van supervisie en een cursus organisatiekunde. Maar luidt de vraag al direct, kun je klinisch pastorale vorming doen samen met moslims of hindoes? Is multiculturele klinisch pastorale vorming mogelijk?

Daarnaast is je identiteit belangrijk. Wie ben jij in die zorginstelling, wat straal je uit, hoe treedt je op tegenover de mensen, herken je verborgen hulpvragen en kun je loyaal en kritisch met je eigen geloofstraditie omgaan?

En als laatste is landelijke profilering belangrijk. Je hoeft als geestelijke verzorger niet in je eentje te werken. Je kunt niet in je eentje werken, je hebt collegae die hetzelfde werk doen vanuit dezelfde levensbeschouwelijke traditie. Moet er een islamitische sector opgericht worden binnen de Vereniging van Geestelijke Verzorgers in Zorginstellingen?

Verbazing over zelfmoord onder moslims

Wat kwam imam Karagül tegen in zijn onderzoek aan het UMC en voor wat voor verrassingen kwam hij te staan? Naast de eerder genoemde percentages is nog te vermelden, dat 65% van de ondervraagde moslims in het ziekenhuis antwoord op levensvragen zocht bij een imam, dat 25 % samen bidden belangrijk vond en dat 55% het reciteren van de Koran erg op prijs stelde. Sommige moslims, naar bleek,

stellen in het geheel geen prijs op bezoek van een imam. Een imam aan je bed betekent voor hen slecht nieuws: je gaat dood! Natuurlijk is dit een misverstand dat inherent is aan de traditionele invulling van imam-zijn in het land van herkomst. Maar je hebt er wel mee te maken, ontdekte imam Karagül!

Een bezoek van een imam in een ziekenhuis is vaak een diep crisisgesprek met een patiënt, zijn of haar familie of een ziekenhuis medewerker. Karagül merkt op, dat ziek-zijn, hoe zwaar ook, niet tot een echte geloofscrisis bij moslims leidt. Het geloof in God als uiteindelijke genezer en heerser over leven en dood vormt een sterke ondersteuning bij het dragen van de ziekte. Slechte sociale omstandigheden en slechte menselijke relaties leiden echter ook onder moslims tot crisismomenten of depressieve gevoelens. Met verbazing zegt dr. Karagül binnen twee jaar meer dan vijf verschillende moslimpatiënten gesproken te hebben, die òf een zelfmoordpoging deden òf dat serieus overwogen! Niet duidelijk geworden is, waarom hij daarover verbaasd is. Zijn conclusie is dat ze door middel van een gesprek met hem alsnog houvast zochten in hun godsdienst.

Allochtone geestelijke verzorgers met kwaliteit

Het middagprogramma van dit congres dat goed bezocht werd (ca. 250 participanten) door geestelijk verzorgers, leden van directies van zorginstellingen en ambtenaren uit de sfeer van de gezondheidszorg, bestond uit werkgroepen. Thema's waren o.a. medisch-ethische kwesties en multiculturalisering van een team van geestelijke verzorgers. In de werkgroep over de relatie tussen geestelijke verzorgers in zorginstellingen en imams, pandits en pastores aan de basis, liep de discussie uit op de vraag naar de kwaliteit van allochtone geestelijke verzorgers. Immers de beroepsvereniging van geestelijke verzorgers stelt als minimale eis een universitaire opleiding en de meeste imams en pandits zijn van oorsprong migranten met een beperkte basisvorming. Misschien moet er een overgangperiode komen om de allochtone gemeenschappen de gelegenheid te geven academisch gevormd kader te ontwikkelen. Allochtone gemeenschappen integreren in de Nederlandse samenleving en geestelijke verzorging in zorginstellingen is een van de eerste terreinen waarop dat zichtbaar wordt voor een breder publiek!

PARTICIPATIE VAN MOSLIMA'S IN TWEE CULTUREN

Een verslag. Josien Folbert

Tijdens de tweede Al Farabi Ronde in de Rode Hoed werden dit voorjaar drie debatten gevoerd waarin Marokkanen en Nederlanders met elkaar van gedachten wisselden. Het eerste debat ging over "Maatschappelijke participatie in twee culturen", waarbij de aandacht uitging naar de positie van de eerste generatie Marokkaanse vrouwen in ons land.

Latifa Cherabi (adviseur) gaf een helder overzicht over de situatie van de eerste generatie Marokkaanse vrouwen. Na aankomst in Nederland heeft deze groep veel in moeten leveren. Waren zij in Marokko de sterke vrouwen die hun kinderen opvoedden en ook duidelijk participeerden in de Marokkaanse samenleving, eenmaal in Nederland werden ze thuis gehouden. Heimwee, relatieproblemen en onderschikking was hun lot. De gerichtheid op de eigen groep bracht ook mee dat er een strenge sociale controle was. Stadsvrouwen die in Marokko meer vrijheid kenden dan vrouwen van het platteland moesten zich schikken naar het normen- en waardepatroon van de plattelandsvrouwen omdat deze in de meerderheid waren.

In de jaren '80 en '90 komt een proces op gang waarin geaccepteerd wordt dat vrouwen werken en studeren. Daarbij komt dat de islam als godsdienst en cultuur meer ruimte krijgt in Nederland. Er ontstaan nieuwe ontwikkelingen en initiatieven binnen de eigen gemeenschap. Tegelijkertijd integreren Marokkaanse vrouwen hun eigen cultuur met stukjes uit de Nederlandse cultuur. Het is duidelijk dat de inzet en de betrokkenheid van de Marokkaanse vrouwen bij de samenleving groot is. Nu de kinderen de deur uitgaan, dreigt voor hen vereenzaming en isolement. Zij zouden graag nog aan het werk gaan of andere activiteiten buitenshuis ondernemen, maar ontmoeten daarbij problemen die op een eigen wijze om een oplossing vragen. De schrijfster Soumaya Naâmane geeft een beeld van vrouwen in Marokko gedurende

enkele decennia. Vrouwen hebben altijd gestreden voor autonomie en onafhankelijkheid. De eerste vrouwenbeweging kwam op tussen 1944 en 1955, maar deze beweging werd niet door iedereen erkend. Vrouwen vormden een belangrijke schakel in het verzet tegen het Franse protectoraat: zij droegen hun baby's en vervoerden tegelijk bommen. Na de onafhankelijkheid in 1956 stimuleerden ook analfabete moeders hun dochters naar school te gaan. In de periode '64 -'73 is er publiekelijk niets mogelijk, maar ondergronds ontstaan er verschillende organisaties en netwerken waarin krachten gebundeld worden. In de jaren '90 worden de verschillende groepen gecoördineerd en komen er actieplannen voor de bestrijding van polygamie, het regelen van de verstoting in een huwelijk alsook het stimuleren van een grotere betrokkenheid van vrouwen in de politiek. Soumaya Naâmane benadrukt dat in het verleden analfabete vrouwen een grote bijdrage aan de ontwikkeling in Marokko hebben geleverd. Zij kenden hun innerlijke kracht en brachten deze over op hun dochters. Zij ziet dat in Europa de tweede generatie ontworteld is geraakt omdat de moeders hier niet mee konden doen. De kinderen wisten niet welke richting te gaan. Toch pleit Naâmane ervoor dat Marokkaanse meisjes hun moeders eren. Zij spreekt de verwachting uit dat Marokkaanse vrouwen in Nederland samenwerking gaan zoeken met vrouwen in Marokko: het is van belang om functionele netwerken op te zetten.

In het panel zitten enkele jonge Marokkaanse vrouwen. Op de vraag van de

voorzitter Leila Jaffar wat hun moeders voor hen hebben betekend, komen prachtige antwoorden. Samira: "ondanks mijn moeders analfabetisme, heeft ze doorzettingsvermogen, kracht en intelligentie. Dat heeft ze op mij overgedragen". Nadia: "mijn moeder heeft me in laten zien welke kracht ik in me heb".

Tijdens de discussie met de zaal klinken er ook kritische geluiden. Eén van de vrouwen pleit voor een informatiepunt waar antwoorden gegeven kunnen worden op vragen als: "hoe moeten wij omgaan met het familierecht bij echtscheiding waarin de Marokkaanse wet een rol speelt?" Een ander geluid: "Marokkaanse jongens worden in de pers negatief neergezet in tegenstelling tot Marokkaanse meisjes.

Deze laatsten worden tegenwoordig opgehemeld, maar laten we niet vergeten dat nog maar een heel klein percentage vrouwen studeert".

In de inleidingen werd ruime aandacht geschonken aan de positie en de kracht van de eerste generatie vrouwen. In de zaal zaten met name jonge Marokkaanse vrouwen die hun vragen wilden stellen. Hun positie is duidelijk een andere dan die van hun moeders. Enkele eerste generatie vrouwen die aanwezig waren, gaven aan blij te zijn met dit initiatief. Op summiere wijze vertolkten zij de strijd die zij gestreden hebben in de jaren die zij in Nederland verbleven.

STICHTING YOESUF TREEDT NAAR BUITEN

De Stichting YOESUF organiseerde op 6 maart een eerste openbaar debat over "Islam en homoseksualiteit". In een prachtig ontworpen folder wordt de doelstelling van de stichting uitgelegd. "Binnen de Nederlandse samenleving bestaat er op verschillende punten wrijving tussen de moslimgemeenschap en vrouwen en mannen met een homoseksuele gerichtheid. De stichting YOESUF is van mening dat de discussie hierover teveel gekenmerkt wordt door de angst voor en afwijzing van de ander. De stichting YOESUF wil bijdragen aan een beter begrip voor elkaars leefwijze, religieuze overtuiging en seksuele gerichtheid."

Suzanne Visschedijk opent het debat met haar inleidende woorden: "De stichting YOESUF wil een platform zijn om met name vooroordelen ten aanzien van homoseksualiteit en islam te ontzenuwen." Mevrouw Sajidah Abdus Sattar legt uit waarom de oprichters gekozen hebben voor de naam YOESUF. Yoesuf – zoals verteld wordt in Bijbel en Koran – is gezegend met een innerlijke en uiterlijke schoonheid. Dit roept bij zijn broers en anderen jaloezies en haat op. Vanwege zijn zuivere levenshouding kan hij de verleiding van Zulaikha, de vrouw van een zeer invloedrijk persoon weerstaan. Mw Abdus Sattar vertolkt dit in een morele boodschap: mensen onderling verschillen en ieder maakt een eigen ontwikkeling door; fouten blijven niet echt verborgen en kunnen maar beter gecorrigeerd worden; familierelaties kunnen kapot gaan aan sociale pressie en onderlinge jaloezie en haat; de menselijke seksualiteit op zich is niet fout, maar verleiding, misbruik en dwang. De integriteit van Yoesuf gaf hem een innerlijke kracht waardoor hij het tegendeel kon bereiken.

Omar Nahas, contactpersoon voor YOESUF, gaat in op de vraag hoe homoseksualiteit en Koran zich verhouden. Verschillende teksten verwerpen het gedrag van een man die zich met wellust aan een andere man geeft. Bij bestudering van de Koran is het duidelijk dat sommige woorden meerdere betekenissen hebben. Tot nu toe zijn deze woorden/begrippen op één manier uitgelegd, maar over die uitleg valt te twisten, vindt Nahas. In zijn inleiding wil hij vooral benadrukken welke impact de traditionele uitleg betreffende homoseksualiteit heeft op homoseksuelen

en de hele islamitische gemeenschap. Hij stelt dat er binnen de islam smalle marges zijn, maar die moeten wel voldoen aan drie belangrijke criteria: gelijkheid, vrijheid en volwaardigheid. Omar Nahas hoopt, dat de stichting YOESUF op een integere manier om gaat met de vragen rondom homoseksualiteit. Ook naar de hulpverlening toe wil de stichting gaan adviseren: welke taal, welke woorden gebruik je in brochures naar moslims als het gaat om het begrip 'homoseksualiteit' zodat bij het lezen ervan niet alle deuren direct dicht gaan.

Dhr. A.A. Maddoe (voorzitter van de Nederlandse Moslim Raad) hield een pleidooi voor moslims die homoseksueel zijn. Hij deed dit met een beroep op de Barmhartigheid van Allah. Aansluitend op het verhaal van Omar Nahas concludeert Maddoe dat de uitleg van de Koran op dit terrein niet veel perspectieven biedt. De uitweg én de acceptatie zal niet via de weg van de religie moeten worden gevonden. Homoseksualiteit is een identiteit van waaruit perspectief op het leven wordt geboden. Moslims worden in het westen met nieuwe vragen geconfronteerd, waar geen pasklare antwoorden op zijn. Individualisme, het terugdringen van de rol van de religie en democratisering stimuleren de verscheidenheid aan denken. Maddoe wil het initiatief van de stichting YOESUF graag steunen en hij hoopt dat vele moslims mee zullen werken aan een vernieuwende denkkracht in een democratische samenleving. Informatie kan verkregen worden bij de stichting Yoesuf, Nieuwegracht 32, 3512 LS Utrecht, tel. 030-23.31.750 (Verslag Josien Folbert)

INTERRELIGIEUS FORUM IN GOUDA.

Op 23 maart 1999 vond in Gouda als afsluiting van de interreligieuze toerustingweek van dit seizoen een debat plaats tussen twee christelijke pastores, een imam en een vertegenwoordiger van de moslimgemeenschap uit die plaats.

Ab Strijker, ouderling voor interreligieuze zaken en gespreksleider stelde het forum enkele pittige - soms persoonlijke - vragen o.a. over hun eigen vooroordelen t.o.v. elkaar, hun visie op Jezus Messias en Zoon van God, over de rol van vrouwen in kerk en moskee en de toekomst van de islam in West Europa. Over dat laatste onderwerp enkele citaten uit het interreligieuze debat in Gouda:

Ab Strijker: "De verwachting is dat de Islam er in West Europa in de toekomst anders uit zal zien dan in de van oorsprong moslimlanden. Daar zijn een aantal redenen voor: het ontbreken van de sociale controle, de andere opleiding, de regelgeving, de emancipatie van vrouwen en de mondigheid. Ik denk bijvoorbeeld aan de onlangs opgerichte stichting Yoesuf, een moslimorganisatie die zich bezig wil houden met de belangen van moslimhomofielen hier in Nederland. De vraag is hoe deze ontwikkeling zich voort zal zetten. We hebben bij de kerken en ook bij de moskeeën gezien dat veranderingen zich langzaam doorzetten. We zullen daarnaast merken dat de rol van de kerken verandert. Er is heel veel betrokkenheid van mensen bij religies maar die betrokkenheid is anders en vaak buiten de kerken en moskeeën".

Mevr.v.'tLeven: "De kerken zijn bezig zich te kontekstualiseren, d.w.z. zich naar de wereld op een andere manier te presenteren. Eén van de kenmerken van de kerken is dat ze steeds minder bepalend zijn in de regie van de samenleving, dat ze naar de marge verdrongen worden. Mensen reageren minder op macht en autoriteit en meer op de betekenis voor het individu. Veel van de geloofswoorden en de geloofstaal kunnen we gebruiken voor zover ze betekenis hebben voor ons als individu, voor welzijn en ontplooiing. Duidelijke voorbeelden zijn de New Age bewegingen waar de geloofszaken voornamelijk op het individu betrokken worden".

Ab Strijker: "Wat denkt u ds.v.d.Waal, gaan de meer traditionele kerken in Nederland ook veranderen en hoe lang duurt dat nog?"

Ds.v.d.Waal: "Er gaat zeker veel veranderen, kijk maar op internet. De reformatorische groepen zijn daar het sterkst vertegenwoordigd. In de vorige eeuw was er, vanuit de kerken, een beweging tegen de vrijheid van drukpers omdat de kerken bang waren dat niet kerkelijke bewegingen gebruik zouden kunnen maken van het geschreven woord en daardoor te veel invloed zouden krijgen. Het tegenovergestelde bleek toen het geval, juist kerken hebben ongelooflijk gebruik gemaakt van de drukpers. Zo werd er in het begin ook gewaarschuwd tegen internet, dat zou van de duivel zijn. Nu zie je dat heel veel kerken gebruik maken van internet. Ik weet niet welke kant het balletje op gaat rollen. Misschien geeft deze nieuwe tijd en nieuwe techniek weer grote mogelijkheden voor geloof en religie. Ik ben helemaal niet somber omdat er weer heel veel nieuwe kansen en uitdagingen voor kerken liggen. Religie hangt in de lucht, het staat er bol van bij wijze van spreken. Het is de kunst om de verpakking te vinden; waarschijnlijk minder het woord maar veel meer de beeldcultuur. We kunnen ons wel grote zorgen maken over kerkverlating maar we moeten niet vergeten dat, omgekeerd, de kerk ook heel veel de mensen in de steek heeft gelaten".

Ab Strijker: "Mevr. Benquedda, u heeft kinderen, jongens en meisjes, u probeert hen

als Moslims op te voeden. Hoe ziet u de toekomst van uw kinderen in Nederland?"

Mevr. Benquedda: "Ik ben wel optimistisch als moslimmoeder. Voorlopig maak ik mij geen zorgen dat mijn kinderen geen goede Moslims zullen worden. Ze worden als Islamieten opgevoed en deze leefwijze maken ze elke dag mee. Waarom zou ik me dan zorgen maken? Ze leren van mijn man en van mij wat goed en verkeerd is, op dezelfde wijze als ik dat vroeger geleerd heb en tot nu toe ben ik best tevreden over onze kinderen. Ik maak me wel eens wat zorgen over de kinderen van onze kinderen die later op een andere wijze Moslim zullen zijn. Ze zullen de Koran kritischer gaan lezen en op een Nederlandse manier Moslim zijn. Onze oudste zoon is 19 jaar en heeft veel interesse in de teksten van de Koran die hij leest in de vertaling van Leemhuis, dus in de Koran waar Nederlands en Arabisch naast elkaar staan. En als hij stukken niet begrijpt dan komt hij naar ons toe om uitleg te vragen. Hij doet dat helemaal uit vrije wil, wij dwingen hem op geen enkele wijze.

Nog iets over moskeeverlating. Ik vind het als Moslima niet zo'n groot probleem. Je kunt in de moskee bidden maar ook thuis. Je bent en blijft Moslim, ook al ga je niet naar de moskee. Wij zullen een hele generatie krijgen die niet naar de moskee gaat, die geen lid zijn, maar daarom blijven het wel Moslims. Het gaat er om hoe je leeft in de praktijk van elke dag en hoe je dat kunt verantwoorden tegenover God".

Imam Kailanai: "Wat betreft de West-Europese Islam kan ik het volgende zeggen: de Islam is een godsdienst voor alle volken

en alle tijden. 1500 jaar geleden en ook nu kun je Moslim zijn in alle landen van de wereld. Maar de tijd verandert en de jeugd verandert, dat geef ik toe. We hebben helaas moskeeverlaters maar tien jaar geleden was het percentage groter dan de laatste jaren. Voor de toekomst denk ik dat wij minstens 60% van de moslimjeugd binnen de Islam zullen houden. Er zal een nieuwe visie op de Islam komen, gebaseerd op het leven in het buitenland, op West-Europa. Ik zal een voorbeeld geven. Vanavond had ik hier met een jalaba kunnen zitten en met een lange baard, maar ik doe het niet. Ik heb ooit met een jalaba gefietst, ben toe gevallen en moest drie weken op bed liggen. Daarom doe ik nu mijn werk op z'n Europees. Er zullen meer veranderingen komen. Nu beslissen de ouders voor een groot deel met wie hun dochter zal trouwen. De tweede generatie zal hiertegen gaan rebelleren. En bij de derde generatie zal de dochter tegen de vader zeggen: 'Pa, volgens de Islam beslis ik zelf met wie ik ga trouwen.' Er zullen veel veranderingen komen. Toen de Profeet overleed (vrede zij met hem) heeft hij gezegd: 'Ik laat twee dingen bij jullie achter namelijk Gods woord en mijn traditie, als je die goed onderhoudt zal het met jullie goed gaan.' Wij kunnen als Moslims in alle landen bidden, vasten en naar Mekka gaan. In dit verband wil ik een beroep doen op alle Moslims en alle leiders van moskeeen: leer de kinderen de Islam in het Nederlands. Dat is voor hen de enige manier om het goed te begrijpen en om vaste voet te krijgen op Nederlands grondgebied".

(Cokkie van 't Leven)

« FUNDAMENTALISTEN » GEWEIGERD IN DE BELGISCHE MOSLIMEXECUTIEVE

De islam is als godsdienst reeds door de Belgische overheid erkend sinds de wet van 19 juli 1974. Maar deze erkenning bleef dode letter omdat er geen orgaan bestond dat alle groeperingen van de moslimgemeenschap vertegenwoordigde bij de overheid. Zo konden de moslims dan ook geen gebruik maken van wettelijke regelingen die van kracht waren voor andere godsdiensten: ondermeer de salariëring van de priesters en de godsdienstleraren en de subsidiëring van de oprichting en het onderhoud van de moskeeën.

Deze situatie is veranderd met de verkiezing van de Moslimraad eind vorig jaar. Deze Raad werd verkozen door de moslims en is het vertegenwoordigend lichaam van de moslimgemeenschap, zoals dit reeds het geval is met de Rooms-Katholieke Kerk, de Verenigde Protestantse kerk in België, de Orthodoxe Kerk, de Anglicaanse Kerk, de Joodse Gemeenschap en de Raad voor Lekenmoraal. De opkomst van de verkiezingen lag hoog: het aantal kiezers werd geschat op achtenveertigduizend.

De Moslimraad bestaat uit achtenzestig leden. Uit deze leden zouden zeventien leden worden aangewezen om te zetelen in de Executieve die het contact met de overheid onderhoudt, in casu het Ministerie van Justitie. Maar in januari werd bekend dat vijftientig van de achtenzestig leden van de Moslimraad door de Belgische Staatsveiligheid werden beschouwd als « fundamentalisten » die dan ook geen deel mogen uitmaken van de Moslimexecutieve. Deze « zwarte lijst » heeft een wrang gevoel nagelaten bij de moslimgemeenschap. Velen vinden dit een onduidbare bemoediging van de overheid.

Wel is het zo dat voor de verkiezingen een afspraak werd gemaakt met de minister van Justitie, waarin werd overeengekomen dat bepaalde personen door de minister konden worden geweigerd voor het lidmaatschap van de Executieve. De minister wilden niet dat militante moslims het beheer van de Islam in België op zich zouden nemen. Een motivatie voor de uitsluitingen werd niet gegeven.

Johan Leman, de directeur van het federale Centrum voor Gelijkheid van Kansen en Racismebestrijding, verklaarde recentelijk dat de personen op de zwarte lijst niet staatsgevaarlijk zijn, hoewel een beperkt aantal wel sympathieën zou kunnen hebben met de oppositie in Algerije of Turkije. Hij vond het dan ook jammer dat de indruk ontstond alsof deze personen lid zouden zijn van gevreesde radicale groeperingen. Eind februari werden door de minister van Justitie de zestien leden van de Moslimexecutieve voorgesteld: zes Marokkanen, vier Turken, drie Belgen en drie mensen van een andere nationaliteit. Zij vertegenwoordigen collegiaal de moslimgemeenschap naar de overheid toe. Zestien leden dus en niet het oorspronkelijk voorziene aantal van zeventien: dit omwille van de strenge selectiecriteria van de Staatsveiligheid waardoor het aantal mogelijke kandidaten sterk werd verminderd en dus ook het aantal uiteindelijke leden van de Executieve.

Het staat vast dat de Moslimraad zowel als de Moslimexecutieve een druk werkschema zullen hebben, waarbij ondermeer het statuut van moslimleraren op de agenda staat.

(Marc Schippers, Brussel, maart 1999)

GEDIPLOMEERDE GEVANGENISIMAMS.

In Zuid Holland beschikt als eerste provincie in ons land over negen gediplomeerde imams, opgeleid voor pastoraal werk ten behoeve van gedetineerden. De Dienst

Justitiële Inrichtingen heeft voor hen een intensieve beroepsoriëntatie verzorgd van een jaar en de imams bekwaamd in de Nederlandse taal, in gesprekstechnieken en in kennis van rechtspleging en het gevangeniswezen.. De imams (afkomstig uit Turkije, Marokko, Indonesië, Somalië, Pakistan en Nederland) zijn momenteel officieel in dienst van de Stichting Platform Organisaties Rijnmond (SPIOR).

Directeur Yassin Hartog van SPIOR constateert tevreden dat de samenwerking met humanistische en christelijke geestelijke verzorgers goed verloopt. Hij noemt het experiment een belangrijke stap op weg naar emancipatie van moslims in Nederland. (Trouw 1 juni '99)

EEN BLIK OP NEDERLANDSE HINDOES UIT SURINAME

"Hindoes in Nederland" is een boek waarop Nederland wacht. Er is veel onbekendheid in ons land over het Hindoeïsme en nog meer over de gemeenschap waar dit boek zich op richt, de Surinaamse Hindoes.

Het boek is tot stand gekomen op initiatief van de Werkgroep Hindoeïsme van de Raad van Kerken, een dialooggroep waarbinnen hindoes en christenen samenwerken. De Raad van Kerken in Nederland bevordert werkgroepen van gelovigen uit verschillende tradities en werkt er op die manier aan mee om de kloof van onbekendheid tussen culturen en godsdiensten in ons land te overbruggen. Want 'onbekend maakt onbemind'...

Op 19 mei jl. werd het boek in de Lukaskerk feestelijk gepresenteerd. Dhr Ramsোধ gaf daarbij aan wat de grootste uitdaging is voor de hindoegemeenschap in ons land: emancipatie, integratie en institutionalisering. Maar integratie komt van twee kanten. Het betekent ruimte nemen en ruimte geven. Hiervoor is inzet nodig van de gelovigen zelf om het eigen erfgoed van

cultuur en godsdienst in te passen in een nieuwe woonomgeving. Maar niet minder is er behoefte aan ruimte binnen het gastland om te kunnen leven volgens eigen tradities, ook van minderheids-godsdiensten. Het hindoeïsme is bovenal een leefwijze, legt dhr. Rambaran uit in zijn artikelen. En het leent zich uitstekend om andere goden en denkwijzen te integreren in het eigen erfgoed, zoals de predikant Buikema opmerkt als hij spreekt over de voortgang van een hindoe-christelijke dialoog. Het hindoeïsme uit Suriname is zelf immers ook een nazaat van de van oorsprong Indische godsdienst en heeft zich ontwikkeld tot een geheel eigen religie met aangepaste tradities en rituelen en zelfs een eigen 'hindoezuil' binnen de Surinaamse samenleving.

Wat zal in de toekomst de vorm zijn van deze gemeenschap in Nederland vroeg Ramsোধ zich af, hoe zal de 'Caraïbische-Noordzeevariant' van het Indische hindoeïsme eruit zien? Daarover zijn de meningen niet eensgezind zoals bleek bij de presentatie van het boek.

Een ding is zeker. Eindredacteur van Dijk bladerde door het nieuwe 'Groene Boek' en constateerde dat het woord 'imam' weliswaar in onze taal opgenomen is, maar dat het woord 'pandit' vooralsnog ontbreekt. Moge dit boek bijdragen aan de "integratie van de vruchten van de hindoegemeenschap in de Nederlandse taal en cultuur"! (Cokkie van 't Leven)

"Hindoes in Nederland. Achtergronden, geloofsbeleving en toekomstperspectieven van Surinaamse hindoes in de Nederlandse samenleving". Eindredactie A.M.G. van Dijk (uitg. Damon 1999, ISBN 90 5573 028 9)

Jan Slomp, *Islam*. Serie Wegwijs Wereldreligies, Kok Kampen, 1999, 142 p.

De kunst van het schrijven van inleidingen zit niet alleen in wat er aan inhoud wordt gepresenteerd maar vooral hoe dat gebeurt. Welk beeld wil de auteur scheppen van het behandelde thema en hoe doet hij of zij dat? Daaruit blijkt immers niet alleen respect voor de lezer, maar ook de persoonlijke interesse en stellingname van de auteur.

De opening van deze inleiding in de islam getuigt daar al meteen van. Met zijn verwijzing naar de moderne moslimhistoricus Mohammed Talbi, en diens visie op de interne hevige strijd tussen onderdrukking en bevrijding in islam, bekent ook Jan Slomp kleur.

Dit verklaart ook zijn keuze om het ontstaan van deze wereldgodsdienst niet te laten beginnen bij de Profeet, maar bij het oerverbond tussen God en Adam. Een keuze om zoveel mogelijk de islam zelf aan het woord te laten; en daarbinnen de verschillende, soms tegenstrijdige stemmen van vroeger en nu.

Zo laat Slomp dissidente moslimdenkers in heden en verleden net zo goed aan het woord als de orthodoxe. Door zijn grote eruditie weet hij in enkele alinea's hun visies helder weer te geven. Hij scheidt een beeld van de islam dat veel levendiger is dan menig christen en moslim waar wil hebben. Bovendien biedt hij de lezer de mogelijkheid om zelf een begin van een oordeel te vormen.

In de achtereenvolgende hoofdstukken komen ontstaan van de islam, islam in de geschiedenis, de geloofsleer en de sjaria aan de orde. Het historische deel wordt toegankelijker omdat Slomp, waar mogelijk, verbanden legt met actuele kwesties. Vanwege de gewenste

beknoptheid ontkomt ook hij er echter niet aan vele namen en jaartallen noemen. Enkele schema's en overzichtskaarten zouden hier nuttig zijn geweest. Naast de hoofdstroom van de soennitische islam, is er ook aandacht voor sji'a en soefisme, evenals voor verschillende stromingen die "het huis van de islam verlaten hebben of verjaagd zijn". Ook de relaties tussen christenen en moslims en dialoog-thema's keren steeds in het boek terug. De lezer die informatie zoekt over de islam in Indonesië of Noord-Afrika zal andere literatuur moeten raadplegen. Daarentegen verwijst Slomp wel regelmatig naar Pakistan, waar hij lang gewoond en gewerkt heeft. Aan de islam in Nederland is een apart hoofdstuk gewijd.

Jan Slomp slaagt er goed in om in om het evenwicht te bewaren tussen objectieve weergave en persoonlijke sympathieën. Onpartijdig kun je als deelnemer aan de dialoog tussen christenen en moslims niet zijn en deze auteur is zich bewust van de valkuilen die er zijn als christen een inleiding over de islam schrijft.

Over twee onderwerpen had ikzelf graag iets meer willen lezen, omdat ook daarbij de verschillen en overeenkomst tussen christendom en islam kunnen worden verhelderd: de rol van de volksreligiositeit binnen islam en de grote betekenis van de reinheid. Maar dat zijn de persoonlijke interesses van een katholieke feministische theologe... Ik kan deze inleiding van harte aanbevelen voor degenen die al iets van de islam weten en zich er verder in wil verdiepen. (Dorry de Beyer)

Onmogelijk gesprek?

Urbain Vermeulen: *Islam en christendom. Het onmogelijke gesprek?*
Davidsfonds/Leuven, 1999

"Islam en christendom, het onmogelijke gesprek?" Onder deze toch wel enigszins alarmerende titel verscheen onlangs een kleine studie van de hand van de Belgische hoogleraar islamkunde en klassiek Arabisch, Urbain Vermeulen. Op een ook voor buitenstaanders bevattelijke wijze somt hij een aantal verschillen en pijnpunten tussen islam en christendom op. Het meest uitvoerig staat hij stil bij de geschiedenis van de ontmoeting van beide godsdiensten en bij de islamitische zienswijze over Jezus en de christenen.

Bij lezing wordt duidelijk dat bij het schrijven allerlei persoonlijke, vaak teleurstellende en frustrerende ervaringen bij Vermeulen een rol hebben gespeeld. Daardoor krijgt het boekje een beetje het karakter van een klachten-catalogus. Begrijpelijk is het daarom wel dat F. Leemhuis in een artikel in *Trouw* (3.3.99) reageert met een tegen-klaagzang over de hardnekkigheid van vooroordelen onder christenen. Ook daarmee schiet de dialoog dan niet veel op. Belangrijk punt in het betoog van Vermeulen is dat de islam niet of slechts zeer marginaal bereid is om te gaan met het gedachtegoed van de Verlichting.

En in dat verband valt dan een aantal keren de term "fundamentalisme". Ik kan me voorstellen dat alleen die term voor A. van Bommel, die op dezelfde dag in *Trouw* reageerde, al voldoende rode-lap-gehalte had om fel uit te halen en Vermeulen te verwijten dat hij onvoldoende oog heeft voor de diversiteit in de islam en voor vernieuwende en liberalere stromingen binnen de moslimwereld.

M.i. betekent deze stellingname dat Van Bommel en Vermeulen het over één ding in ieder geval eens zijn, nl. dat de Verlichting

positief moet worden benaderd. Het verschil tussen beiden, als het de islam betreft, is dat Vermeulen zegt dat het glas half leeg is en Van Bommel dat het half vol is. Misschien zijn ze het er wel over eens dat een deel van het christendom in dit opzicht voorligt op een belangrijk deel van de islam. Ook Vermeulen geeft er blijk van oog te hebben voor het bestaan van christelijk fundamentalisme, al zou een protestantse auteur dat misschien ietser nader hebben toegegeven om de eenvoudige redenen dat de opmars van protestants fundamentalisme op wereldschaal onrustbarend is.

Je zou je kunnen afvragen of er zich in de islam niet iets vergelijkbaars voltrekt als binnen het christendom in de vorige eeuw. Toen het gedachtegoed van de Verlichting begon door te werken zetten grosso modo de christelijke kerken de hakken in het zand. Op Vaticanum I (1870) werd het leerstuk afgekondigd van de onfeilbaarheid van de paus en omstreeks hetzelfde jaar werden in de V.S. enkele protestantse conferenties gehouden waar de termen fundament en fundamentalisme opdoken en het kaft-tot-kaft-geloof in de steigers gezet werd.

In die zin is de ontwikkeling naar erkenning van de moderniteit binnen het christendom minder geleidelijk verlopen dan je uit het boek van Vermeulen zou kunnen afleiden.

Een belangrijk punt voor Vermeulen is de instelling van sommige christelijke deelnemers aan de dialoog. Hij ergert zich eraan dat sommigen van hen, onder het roepen van het "mea culpa" bereid zijn de ene na de andere waarde van de moderniteit op te offeren om maar in gesprek te blijven met de islamitische partner. Ik kan me bij deze irritatie wel iets voorstellen: maar vind toch ook dat Vermeulen enigszins het feit onderschat dat de agenda van de dialoog doorgaans door christenen wordt bepaald en het gesprek op westerse wijze geacht wordt te verlopen.

Misschien is informatie op dit moment zinvoller dan discussie, lijkt de conclusie

van Vermeulen te zijn én: “zou het kunnen dat christenen en moslims op het vlak van aardse zaken, van het hiernamaals, aan één zuil zouden trekken om vrede en

gerechtigheid te doen heersen?” “Niemand weet het” voegt hij eraan toe. (Ad Voorbij)

OBV ontvangt prijs van gemeente Den Haag

Het Ontmoetingsproject Buitenlandse Vrouwen Den Haag heeft op 18 juni jl. in Madurodam de prijs in ontvangst genomen voor het beste jaarverslag 1998. De prijs is toegekend door het Panel Toetsing Inzet en Uitkomst van werkzaamheden op maatschappelijk terrein.

Een aanmoediging voor plaatselijke dialoog.

Dhr. Wim de Bruin, voorzitter van de Commissie Buitenlandse Werknemers Naaldwijk, is op 30 april jl. geëerd met een koninklijke onderscheiding voor 25 jaren creatieve inzet t.b.v. contacten tussen kerk en moskee in zijn woonplaats. Naar aanleiding van dit heuglijk feit werd dhr. De Bruin uitgenodigd om bij de opening van één van de plaatselijke bankfilialen een prijs in ontvangst te nemen t.b.v. de voortzetting van het werk van de dialooggroep.

EVENEMENTEN EN ONTMOETINGEN

Millennium bijeenkomst in Vaticaanstad

De Pauselijke Raad voor de Interreligieuze dialoog organiseert van 24 tot 29 oktober 1999 een millenniumontmoeting met religieuze leiders uit de grote wereldreligies. Zij zullen de mogelijkheden voor onderlinge samenwerking in het komende millennium met elkaar bespreken. Alle genodigden zullen bij deze gelegenheid pelgrimsgetocht voor de vrede maken naar Assisi.

Expositie 'De wereld van de islam. Religie en cultuur' gefotografeerd door Wim Ispording van 29 mei t/m 2 november 1999 in het Bijbels Openluchtmuseum, Profetenlaan 2, Heilig Land-Stichting. Geopend van 09.00 uur tot 17.30 uur.

Interreligieuze Vrouwenzomerschool van 8 tot 13 augustus 1999 over 'vrouwen, religie en levenskracht in Boeddhisme, Christendom, Hindoeïsme, Islam en Jodendom'. Inl. Kerk en Wereld, M. Heinrichs, Postbus 19, 3970 AA Driebergen, tel. 0343-51 22 41

College op 19 oktober 1999 (10.00 – 16.00 uur) over 'Islamitische spiritualiteit en maatschappelijke betrokkenheid: barmhartigheid weerspiegeld' door mw. S.M. Abdus Sattar in zalencentrum Vredenburg, Utrecht. Inl. 040-211 33 44

Symposium Islam-educatie

Op donderdag 24 juni a.s. organiseren studenten van de opleiding hbo-Islam van de Educatieve Faculteit Amsterdam een symposium over Islam-educatie in Nederland, toekomst en mogelijkheden. De aanleiding van deze dag is het afstuderen van de eerste generatie studenten, die na vier jaar studie van de Islam, klaar gestoomd zijn voor het Nederlandse onderwijs. Het symposium begint om 15.00 uur en wordt gehouden in Amsterdam. Aanmelding en nadere inlichtingen bij:

Academie voor Theologie en Levensbeschouwing
Educatieve Faculteit Amsterdam - Faculty of Education

Postbus 2009, 1000 CA Amsterdam

Fax.+31 (0)20-5995.770

Email: L.Thesing@efa.nl

Interculturele stadswandelingen

De Stichting Provinciaal Platform Anti Racisme, SPARR, in Zuid-Holland heeft een kleurrijke handleiding uitgegeven, waarin aan de hand van ervaringen in Leiden en Schiedam in 1998, de bedoeling en de organisatie van dergelijke wandeltochten (of fietstochten) 'stapsgewijs' worden uitgelegd. De brochure is heel nuttig voor diegenen die in hun gemeenten dergelijke activiteiten willen promoten en organiseren.

Het Draaiboek interculturele stadswandelingen is gratis te bestellen bij de SPARR, Turfmarkt 30, 2801 HA Gouda, tel. 0182-524802

begrip

Luybenstraat 17
5211 BR 's-HERTOGENBOSCH
Tel. 073-6145159 (tstnr.3)